

**Een interpretatie van de
cultuurhistorische waardestelling
en het toetsingskader voor de
gebiedsontwikkeling
Oude Rijkswerf Willemsoord
Den Helder**

Prof. Drs. A.L.L.M. Asselbergs

Colofon

Opgesteld door: Fons Asselbergs
In samenwerking met: Wies van Eijk
In opdracht van: Ontwikkelingsmaatschappij Zeestad CV/BV

Den Helder, 29 januari 2010

Goedkeuring Rijksdienst voor het Cultuurhistorisch Erfgoed:	24-12-2009
Positief advies Commissie voor Ruimtelijke Kwaliteit:	28-01-2010
Vaststelling door College van B&W:	d.d.

Voorwoord

Op 5 december 2007 werd de Stelling Den Helder aangewezen tot Beschermd Stadsgezicht, daarbij behoort ook het gebied van de voormalige Rijkswerf Willemsoord. Dit negentiende eeuwse complex heeft in hoge mate de stedenbouwkundige ontwikkeling bepaald van Den Helder. Alle redenen om de betekenis en de ruimtelijke kwaliteit ervan naar waarde te schatten en deze als historische onderlegger, identiteitsdrager en inspiratiebron te benutten bij de uitvoering van het op 30 september 2008 vastgestelde Uitwerkingsplan Stadshart Den Helder.

Zeestad hecht grote waarde aan de cultuurhistorische waarden van de Rijkswerf Willemsoord. Bij de planvorming binnen de herontwikkelingsopgave van Willemsoord moet de cultuurhistorie van meet af aan als een factor van belang meegewogen worden. Om die reden heeft dhr. Fons Asselbergs, voormalig directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, in opdracht van Zeestad een interpretatie geschreven van de cultuurhistorische waardestellingen. Daarmee is het cultuurhistorisch toetsingskader opgesteld ten behoeve van de toekomstige ontwikkelingen op Willemsoord.

Willemsoord moet gezien worden als een stedenbouwkundige entiteit die haar functie van militair afgeschermd gebied inwisselt voor een volwaardig en compleet stadsdeel dat zich niettemin wezenlijk onderscheidt van andere stadsdelen zoals de stadskern, het stationsgebied, de staduitleg en de havens. Willemsoord is en blijft een gebied met een sterk eigen karakter. Nieuwe ontwikkelingen danken hun meerwaarde vooral aan de gebiedseigen cultuurhistorische context. Anderzijds wordt door deze ontwikkelingen de traditie voortgezet waarbij elke volgende tijdperiode aan dit gebied een herkenbare nieuwe dimensie toevoegt.

Die ontwikkeling is tot nog toe schoksgewijs tot stand gekomen, telkens wanneer de maritieme belangen dat vereisten. Daarbij werd de voortgaande programmering gedurende bijna twee eeuwen geregisseerd door één en de zelfde gebruiker: de Koninklijke Marine. In 1993 kwam daaraan een einde. Na de restauratie van Willemsoord werd als gebied vrijgegeven en aan de stad Den Helder "teruggegeven".

Het is een hele kunst om "in de geest van Willemsoord" het nieuwe aan het oude te verbinden. De culturele- en ruimtelijke kwaliteit en de gebiedseigen sfeer van Willemsoord moet in al zijn samenstellende delen behouden blijven, ondanks het continue veranderingsproces. De gebiedsontwikkeling en de cultuurhistorie moeten elkaar niet belemmeren, maar juist versterken. Dat vraagt om inzicht in de essenties van het gebied en om bestuurlijke consistentie die door een inhoudelijk toetsingskader wordt geschraagd. Het inzicht in de essenties komt - via beschrijvingen van de cultuurhistorische waardestelling - door gemotiveerde afweging van voorgenomen ingrepen tot stand. Een kwaliteitsteam kan dit ontwikkelingsproces begeleiden.

Het rapport "*Een interpretatie van de cultuurhistorische waardestelling en het toetsingskader voor de gebiedsontwikkeling Oude Rijkswerf Willemsoord Den Helder*", wordt vooraf door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te Amersfoort en door de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit te Den Helder als toetsinstrument gekeurd. Door het rapport door het College van B&W te laten vaststellen, zal het als gemeentelijk beleid deel uitmaken van de m.e.r.-beoordeling, het stedenbouwkundig plan en het bestemmingsplan.

Dhr. Fons Asselbergs heeft, in samenwerking met de stedenbouwkundige van Zeestad mw. Wies van Eijk, met enthousiasme gewerkt aan dit rapport. Doel is dat het een consistente leidraad zal zijn voor de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling van Willemsoord als integraal onderdeel van het stadshart van Den Helder.

Ferdinand Vreugdenhil, directeur ontwikkelingsmaatschappij Zeestad
januari 2010

Inhoudsopgave

1. Cultuurhistorische waardestelling	9
1.1. Beschrijving en ontwikkelingen	9
1.2. Monumentale status	12
1.2.1. Rijksmonument	12
1.2.2. Beschermd Stadsgezicht Stelling Den Helder	13
1.3. Analyses en waardestellingen	15
1.4. Interpretatie waardestellingen, geprojecteerd op toekomstige ontwikkelingen	20
2. Uitgangspunten voor gebiedsontwikkeling	26
2.1. Relatie stationsgebied, stad en werf.....	26
2.2. Verbindingsroutes en entrees.....	27
2.3. Deelgebieden op Willemsoord	31
2.4. Architectonische "DNA"	33
2.4.1. Bouw- en ontwerptraditie	34
2.4.2. Beoordeling nieuwbouw op Willemsoord	35
3. Samenvatting: toetsingskader voor gebiedsontwikkeling	41
3.1. Gebiedsvisie Willemsoord	41
3.2. Leidraad voor voorschriften	42
3.3. Vervolgproces.....	44
Bijlage 1: Overzicht Rijksmonumenten op Willemsoord	45
Bijlage 2: Bronnen	50

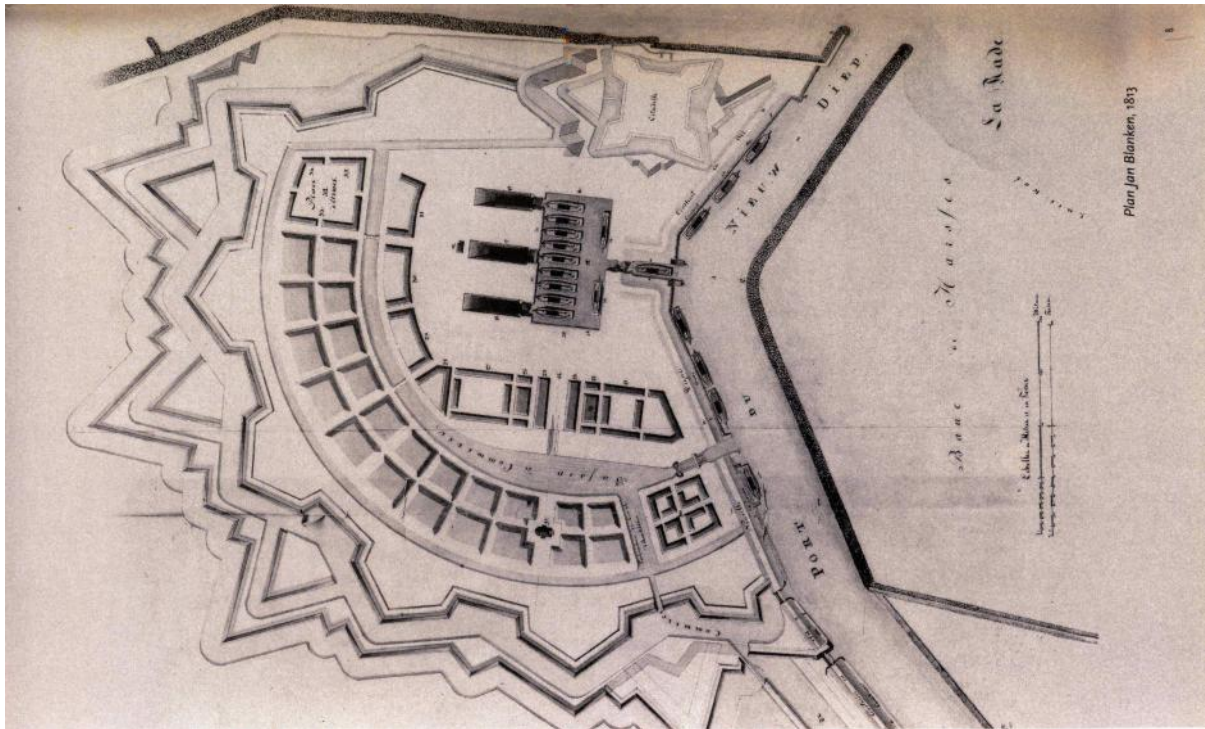
1. Cultuurhistorische waardestelling

1.1. Beschrijving en ontwikkelingen

Eerste bouwfase (1812-1827)

Het oorspronkelijke plan voor Willemsoord (Jan Blanken, 1812) omvatte aanvankelijk een cirkelvormig, afgesloten werfterrein met in een ruime cirkel daaromheen vestingwerken. De woonruimten voor werfarbeiders lagen in een halve cirkel rondom het natte dok met daaraan droogdokken. Op basis van dit plan werden de eerste bouwwerkzaamheden gestart. In 1812 werd begonnen met het graven van het droge dok (dok 1), het grote rechthoekige natte dok en de zeedoksluis met voorhaven (verbinding met het Nieuwe Diep). Hierdoor werd de basisstructuur van de werf bepaald.

Ook in deze eerste bouwfase werd begonnen met het bouwen van het Grootmagazijn (nu locatie Buitenveld), inclusief vier bijgebouwen (deze bouwwerken zijn door bombardementen in WOII verwoest). In die tijd werd verder het meest zuidelijke deel van de omwalling van de Rijkswerf aangelegd, deze omwalling bleef buiten onderhoud en is later compleet verdwenen.

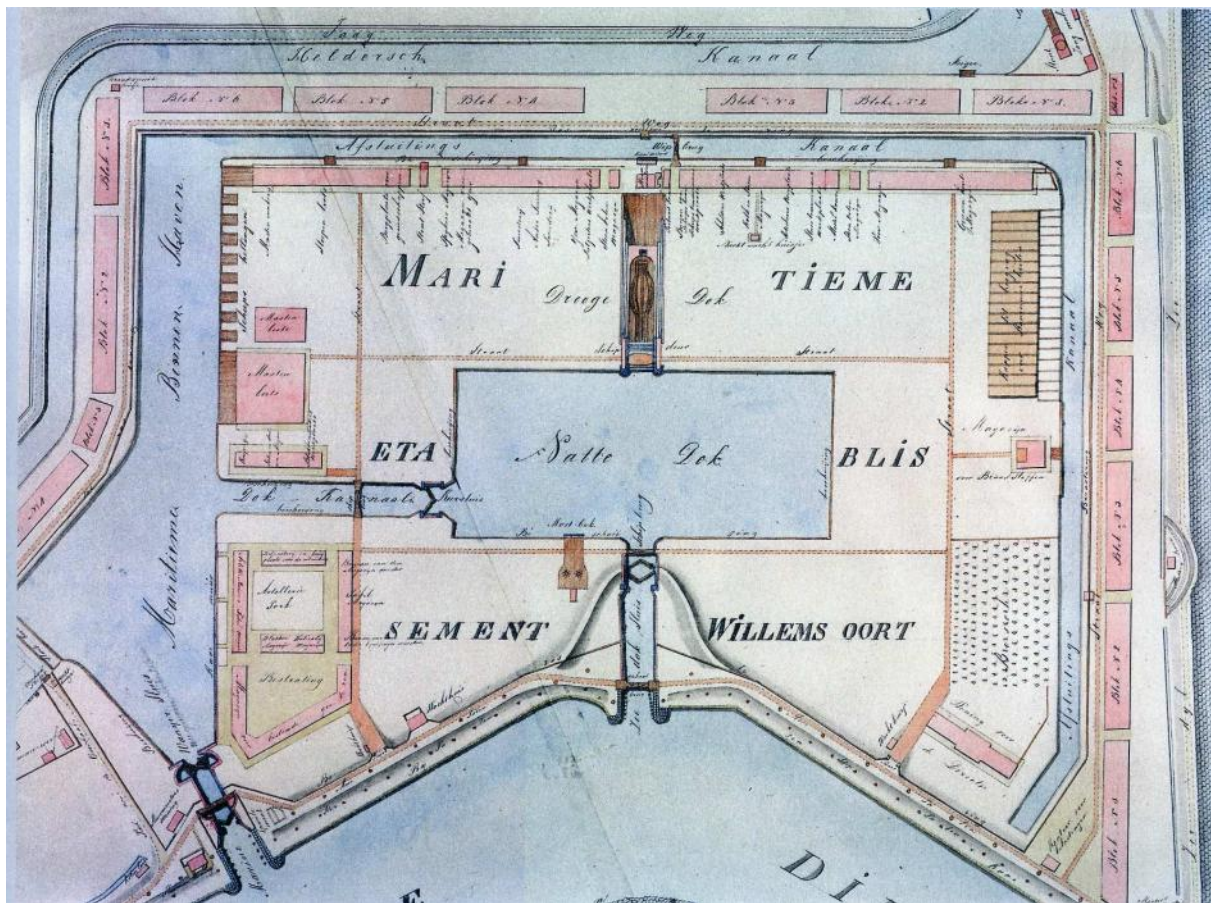

Afb: Plan Jan Blanken, 1813

Na de val van Napoleon in 1814 werden de plannen voor de werf onder leiding van koning Willem I verder ontwikkeld. Jan Blanken ontwierp in 1819 een vereenvoudigd plan voor de werf. De rationele structuur, gericht op de reparatie van schepen, is net als in het eerste plan duidelijk leesbaar in het vereenvoudigde plan:

- De ruimtelijke opbouw is gericht op rationele productieprocessen. Kenmerken zijn symmetrie, hiërarchische opbouw van functies, vaste maat- en proportie-eenheid (gulden snede);
- Het natte dok is de centrale productieruimte;
- Het pompgebouw, het droge dok en de zeesluis zijn in een symmetrie-as gericht op de zee geplaatst;
- De werkplaatsen en magazijnen liggen in een vrijwel symmetrische compositie om het natte dok;

- In de noordzuid-as staat "Het Torentje" met de klok;
- De woning van de directie ("Het Paleis") vormt aan de noordoostkant de begrenzing van het terrein. De tegenhanger van dit gebouw is het Grootmagazijn aan de zuidoostkant.

Afb: Plan Jacob Valk - Tracé Régulateur, 1834

Ingenieur Jacob Valk, die de huidige rechthoekige omtrek van de werf bepaalde, was vanaf 1822 met Jan Blanken verantwoordelijk voor de meeste gebouwen. Voornamelijk tussen 1823 en 1827 werd het vereenvoudigd inrichtingsplan uitgevoerd. Begonnen werken werden voltooid en nieuwe werken werden gestart:

- Stoommachinegebouw (gebouw 47, gebouwd tussen 1813 en 1823), ten behoeve van energielevering om het droge dok leeg te pompen;
- Het gebouw voor licht ontvlambare stoffen (Het Torentje, 1826);
- Het directiegebouw (Het Paleis, ca 1823);
- De vier langgerekte werkplaatsen/loodsen aan de westzijde van het terrein (gebouwen 1, 29, 52 en 60);
- Mastenloods (gebouw 66);
- Kanonneerbootkappen (gebouw 3, waarschijnlijk ca. 1833);
- Hellingen, bruggen, dukdalven, meerpalen en een mastbok;
- De Maritieme Binnenhaven en het Dokkanaal (Boerenverdriet);
- Achter het directiegebouw werden de openbare wandelplaats en het Boschje aangelegd;
- Het Noordhollands Kanaal (verbinding naar Amsterdam) en het Helders Kanaal (verbinding naar het oude dorp).

Tweede bouwfase (1857-1866)

Een tweede grote bouwperiode van de werf brak aan in 1857:

- Het natte dok werd vergroot en verdiept;
- In 1866 werd een tweede, diagonaal geplaatst droogdok in gebruik genomen;

- Tussen beide droogdokken kwam een stoommachine te staan (gebouw 56);
- Rond 1870 kwam het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) gereed;
- Een aantal kleinere gebouwen en opslagplaatsen werden gebouwd;
- Het terrein, aanvankelijk orthogonaal aangelegd, werd nu ook doorsneden door een aantal diagonalen vanaf de westelijke entree langs de noord- en zuidkant van het natte dok, zodat ook de nieuwe gebouwen goed bereikbaar werden.

Afb: luchtfoto Den Helder, 1920

Relatie met de stad

Na de aanleg van de Rijkswerf is er geleidelijk bebouwing ontstaan aan de Hoofdgracht (ten noorden van de Rijkswerf), de Weststraat (ten westen) en de Zuidstraat (ten zuiden). De oriëntatie van de werf verschoof hierdoor meer naar de landzijde.

De Hoofdgracht was een lommerrijke straat die liep tot aan de haven. Hier woonden de notabelen en waren een aantal voorname winkels en kantoren, de Marineofficiersclub en een lagere school gevestigd. Aan de Weststraat en Zuidstraat woonden vooral de ambachtslieden van de werf (onderofficieren, kleine burgerij, zelfstandige ambachtslieden en winkeliers). Het opvallendste gebouw aan de Weststraat is de Nieuwe Kerk, gebouwd in 1839. Deze staat in de oost-west symmetrieas van Willemsoord, tegenover de hoofdingang van Willemsoord. Ook de structuur van de overige bouwblokken in de grachtengordel is gebaseerd op de ruimtelijke opzet van Willemsoord (symmetrie, maatverhoudingen, toegangen). Omstreeks 1865 waren de grachten vrijwel volledig bebouwd. Vanuit deze grachtbebouwing is Den Helder eind 19^e eeuw verder gegroeid richting de oude dorpskern.

Tweede Wereldoorlog

In de Tweede Wereldoorlog werden door de Duitse overheid op de werf diverse betonnen schuilbunkers gebouwd. Voor de Atlantikwall werd het oude dorp Den Helder en de bebouwing aan de Hoofdgracht gesloopt. Als gevolg van bombardementen werd grote schade aangericht in de stad, de haven en op de werf. Met name het zuidoost kwadrant van de werf werd zwaar beschadigd. Het stoommachinegebouw werd gebruikt als kantoor en telefooncentrale. Daartoe werd de gevel voorzien van beton.

Overige ontwikkelingen

- In 1938 werd gestart met de bouw van de nieuwe scheepsmakerswerkplaats (gebouw 51);
- Na 1945 werd een gedeelte van het afsluitingskanaal aan de noordzijde gedempt (aan de Hoofdgracht);
- Het lesgebouw voor Adelborsten werd gebouwd (ca. 1946) op de plaats van het voormalig hospitaal;
- In 1949 werd begonnen met de aanleg van een nieuwe Marinehaven ten oosten van het Nieuwe Diep;
- Tijdens de wederopbouw werden gebouwen hersteld, vervangen en gesloopt. Een van de meest ingrijpende aantastingen was de verplaatsing van de oude zeedoksluis in zuidelijke richting (1967), waardoor de oorspronkelijke, oost-west georiënteerde symmetrie is verdwenen;
- Aanleg zeekering langs het Marsdiep, waardoor de historische situatie, voor zover deze nog aanwezig was aan de Hoofdgracht, volledig is uitgewist;
- In 1988 werd gestart met de bouw van een nieuwe rijkswerf in de nieuwe haven. Deze kwam in 1993 gereed. De oude rijkswerf Willemsoord raakte daarmee buiten gebruik.

1.2. Monumentale status

1.2.1. Rijksmonument

(toegewezen 21 november 1997)

Complexomschrijving

Het te beschermen complex "Rijkswerf Willemsoord" is een aangelegd, op een noord-zuid gericht rechthoekig grondplan met een inham in de oostzijde. In deze inham wordt via de Zeedoksluis de verbinding tot stand gebracht tussen het Nieuwe Diep en het natte dok. Het natte dok (object C) met een rechthoekig noord-zuid gericht grondplan vormt de kern van het Rijkswerfterrein. Om het natte dok heen bevinden zich als het ware vier compartimenten: een noordoostelijk, een zuidoostelijk, een zuidwestelijk en een noordwestelijk gelegen compartiment, waarbij de scheidingen tussen de compartimenten worden gevormd door: de as waarop het huidige marinemuseum (object T, Het Torentje) ligt, de Zeedoksluis (oosten), het dokkanaal Boerenverdriet (zuiden) en het oude dok (westen).

Het noordoostelijk van het natte dok gelegen compartiment herbergt onder andere het Directiegebouw (object S), het hoofdgebouw van het KIM (object Q) en het Lesgebouw voor Adelborsten (object R).

Het zuidoostelijk compartiment bevat geen afzonderlijk te beschermen objecten.

De twee westelijke compartimenten bevatten de oudste gebouwen en structuren van de werf: de twee droogdokken (objecten A en B), het stoommachinegebouw (object J), de vier langgerekte werkplaatsen langs de westrand (objecten D, F, G en H), de kanonneerbootkappen aan de noordkant (object K) en de mastenloods aan de zuidkant (object M). De toegangspijlers (object O) staan bij de westelijke hoofdingang. Daarnaast zijn op de westelijke compartimenten in recenter tijden onder andere gebouwd: de woning voor de officier van politie (object E), de berging voor de brandspuit (object L) en de scheepsmakerswerkplaats (object N).

Aan de zuidzijde van het natte dok vormde het dokkanaal Boerenverdriet de verbinding tussen het natte dok enerzijds en de Maritieme Binnenhaven en Afsluitkanaal anderzijds. Het Afsluitingskanaal (Werfkanaal) vormt behalve aan de zuidzijde, ook aan de west- en gedeeltelijk aan de noordzijde de bescherming van het Rijkswerfterrein. De begrenzing van het te beschermen complex "Rijkswerf Willemsoord" berust op de functionele samenhang. Derhalve vallen de vier compartimenten, de dokken, het dokkanaal, het Afsluitingskanaal en de Maritieme Binnenhaven binnen de complexbescherming. De complexbegrenzing loopt in het noordwesten, westen en zuidwesten over (tot en met) de buitengrachtboorden van het Afsluitingskanaal. In het zuidoosten loopt de grens tot en met de buitenboorden van de Maritieme Binnenhaven. In het oosten en noordoosten

volgt de grens de kadastrale eigendomsgrenzen van het zuidoostelijk compartiment en de noordoostelijke compartiment voor zover in gebruik bij de Marine.
Op de kaden van het Rijkswerfterrein staan vele bolders van verschillende grootte en soort, die eveneens onder de bescherming vallen. Daarnaast omvat het complex de afzonderlijke te beschermen objecten en structuren (zie bijlage 1).

Complexwaardering

Het complex Rijkswerf Willemsoord is van algemeen belang vanuit maritiem-historisch en architectuurhistorisch oogpunt vanwege de zeldzaamheid van dit complex, de herkenbaar gebleven samenhang van de complexonderdelen en vanwege de architectonische vormgeving en typologische betekenis van de bebouwing.

Daarnaast zijn de aanleg van het complex en de architectuur van verschillende bouwwerken van belang als belangrijk onderdeel van het oeuvre van Jan Blanken Jansz. Tevens heeft het complex situationele waarde door de prominente stedenbouwkundige situering in het noordoostelijke deel van Den Helder.

1.2.2. Beschermd Stadsgezicht Stelling Den Helder

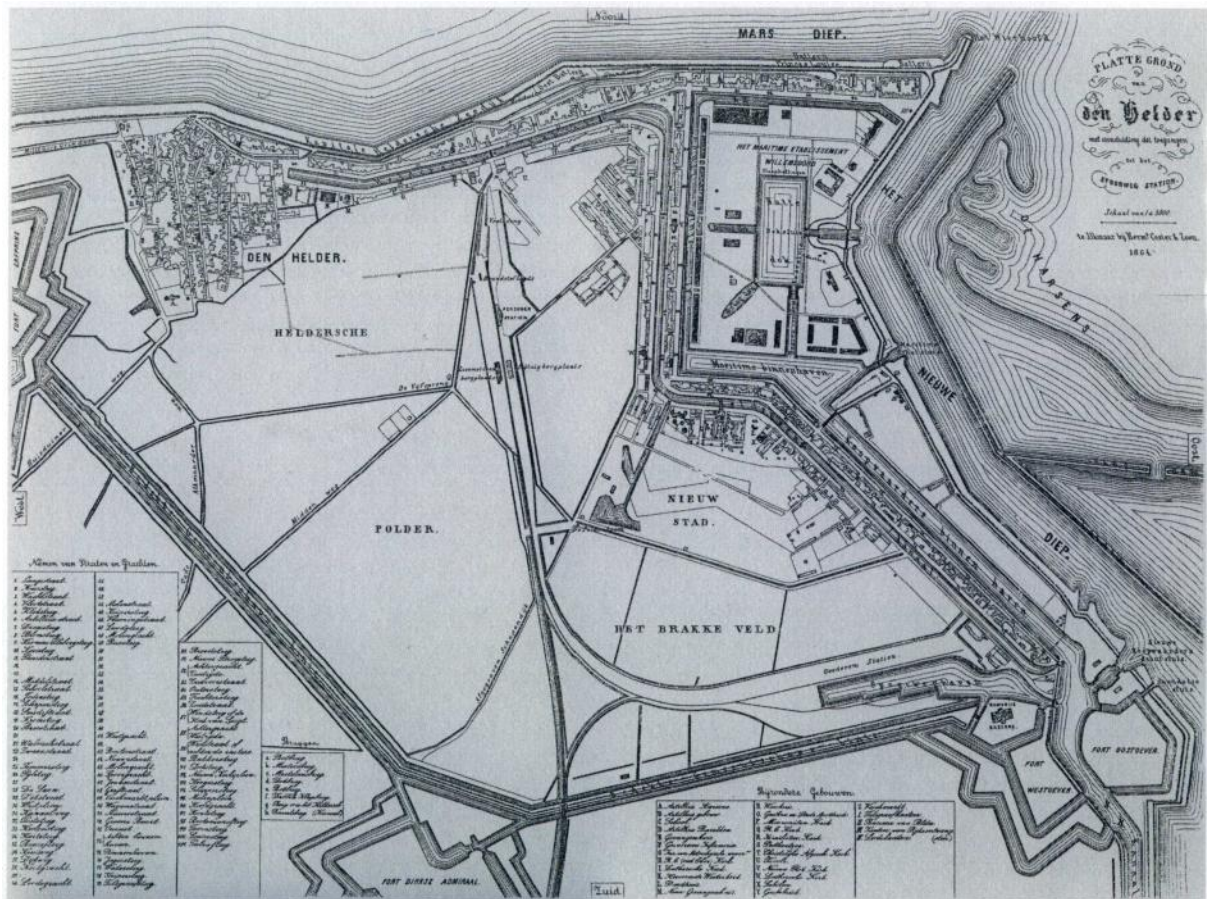
(5 december 2007 aangewezen)

Omschrijving

Het Beschermd Stadsgezicht is een aaneengesloten structuur, die bestaat uit drie forten onderling verbonden door de liniedijk en grachten, evenals de schootsvelden en de voormalige Rijkswerf Willemsoord, inclusief havenwerken met randbebouwing (grachtengordel en het Helders Kanaal. Ook de Prins Willem Alexander Singel en de forten Kijkduin en Op de Harssens behoren bij het Beschermd Stadsgezicht. De Stelling van Den Helder werd in opdracht van Napoleon, en later onder koning Willem I aangelegd, ter verdediging van Willemsoord en de oorlogsvloot.

Afb: De Stelling van Den Helder, ca. 1825

Afb: De Stelling van Den Helder, 1864

Waardering

De structuur van het Beschermd Stadsgezicht bestaat uit drie onderdelen:

- de eigenlijke stelling (forten en gemeenschapslinie)
- de Rijkswerf Willemsoord
- de dubbele gracht en singel met bebouwing aan weerszijden daarvan

Sleutelwoorden voor de Rijkswerf:

- grootschalig
- besloten, zelfstandig
- orthogonaal
- pragmatisch, functioneel
- maritiem, industrieel
- dokken

Het ruimtelijke karakter van Willemsoord wordt in belangrijke mate bepaald door de oorspronkelijke orthogonale aanleg van het terrein, de plaatsing van de dokken en door de grachten die het terrein omgeven.

De Rijkswerf is opgebouwd uit vier kwadranten. Er kan gesteld worden dat de twee westelijke kwadranten tot de Rijkswerf behoren uit de eerste bouwfase (1790 tot 1857) en de oostelijke kwadranten tot het in de tweede bouwfase ingevulde marinecomplex (1857 tot 1866). Het zuidoostelijke kwadrant is in WOII volledig verwoest.

De bebouwing uit diverse bouwperiodes is gerelateerd aan het maritiem-industrieel karakter van dokken, sluisen en grachten. Historische zichtlijnen en de assenwerking, waarbij het natte dok als kruispunt fungeert, zijn door de renovatie van de werf weer zichtbaar geworden.

De planmatigheid van waterwerken en bebouwing en de onderlinge wisselwerking vormen samen een onverbreekelijke eenheid. De bebouwing draagt bij aan dit karakter door de utilitaire stijl, per periode verschillend, waarin de werfgebouwen zijn

opgetrokken. De marinegebouwen, aan het havenfront, hebben een representatief karakter.

Het Beschermd Stadsgezicht Stelling Den Helder is cultuurhistorisch van algemeen belang, vanwege de betekenis in de (internationale) krijgs- en scheepvaartkunde. Architectonisch is het van algemeen belang, vanwege de gave typologie, de uniciteit van het werfcomplex in Nederland en de afzonderlijke bebouwing binnen de Rijkswerf en de Stelling.

Stedenbouwkundig is het beschermd stadsgezicht van algemeen belang, vanwege de beeldbepalende, omvattende situering binnen Den Helder en de sterke ruimtelijke samenhang van de diverse onderdelen.

1.3. Analyses en waardestellingen

Notitie Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten

(reactie op concept Uitwerkingsplan Stadshart, juni 2008)

De historische morfologie van het werfterrein biedt aanknopingspunten voor (een verdere) herontwikkeling van het terrein. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is hierbij van belang dat de identiteit van het terrein in grote mate behouden en herkenbaar blijft.

Belangrijke vragen hierbij zijn:

1. Waardoor wordt de identiteit of het karakter van Willemsoord bepaald?
2. Hoever kun je gaan met nieuwe toevoegingen?

Daartoe worden de cultuurhistorische waarden benoemd en aanbevelingen gedaan als dragers voor ruimtelijke kwaliteit.

Historische waarden als identiteitsdragers:

- De samenhang tussen gebouwen, dokken, water, terrein, situering, etc. bepaalt de identiteit van het gebied.
- De rationale hoofdstructuur is een belangrijke identiteitsdrager. Deze wordt met name bepaald door een in hoofdzaak orthogonale opzet, ingegeven door de rechthoekige basisvorm van het terrein en het natte dok. Eveneens kenmerkend is een radiale opzet waarbij het natte dok het centrale punt vormt. Van hieruit lopen verschillende loodrechte en diagonale assen en zichtlijnen die onder meer de richting van de centrale entree met het oude dok (dok I) en het nieuwe dok (dok II) hebben bepaald. In het oostelijk deel (marineterrein) heeft de diagonale noordelijke as een monumentale vorm door de inrichting van de openbare ruimte en gebouwen. Op het westelijke deel bevonden zich in het Interbellum twee (denkbeeldige) diagonalen in tegengestelde richting, met als vertrekpunt de westelijke hoofdentree; het voormalige 'schuine pad'. *[red: de diagonaal op het noord-west kwadrant was niet denkbeeldig, maar was fysiek vormgegeven als een bomenlaan, die leidde naar 'Het Bosje' achter het Paleis]*
- Reeds vanaf de oorspronkelijke opzet is zowel de orthogonale als de radiale richting steeds leidend geweest voor de latere invullingen, herinrichtingen en verkaveling van het werfterrein. De indeling van de hoofdstructuur is voortgekomen uit destijds geldende principes voor militaire (verdedigings-) werken, vanuit functionele overwegingen en de vorm van het Nieuwe Diep.
- De rationale verkaveling is een belangrijke karakteristiek en wordt gevormd door in het algemeen grote losstaande utilitaire gebouwen met allen een rechthoekige plattegrond. De richting van de gebouwen volgt de diagonale of orthogonale hoofdrichting.
- Zeer beeld- en structuurbepalend zijn de gebouwenreeksen die samen met het Werfkanaal Willemsoord aan drie zijden afschermen van de stad. Hierdoor wordt het effect versterkt van een geheel eigen besloten terrein waar niet zomaar iedereen naar binnen mocht. De hoofdtoegang van Willemsoord ligt aan de Weststraat. Op het terrein zelf is alle open ruimte openbaar toegankelijk.
- De openbare ruimte kenmerkt zich door grote open vlaktes geschakeerd rondom het centrale natte dok en de droogdokken. Vanaf de oorspronkelijk opzet was sprake van

grote lege ruimtes met bebouwing aan de randen van het terrein. Vanaf 1930 tot aan 1980 zijn deze ruimtes verder ingevuld met functionele bebouwing.

- De open ruimtes bestonden en bestaan nog steeds hoofdzakelijk uit functionele ruimte (opslag, werffuncties, kraanruimtes) en al dan niet functionele restructies tussen de gebouwen. De open ruimtes met verschillende maatvoeringen vormen een belangrijke identiteitsdrager van het gebied, hierin onderscheidt Willemsoord zich van de structuur van de stad.
- De bebouwingshoogte varieert van tweelaagse bebouwing tot meerlaagse bebouwing met een maximum van 20m. Veel bebouwing komt echter niet boven de drie a vier bouwlagen uit. Belangrijk is hoe de gebouwen zich onderling en aan de randen van het terrein manifesteren en welke gebouwen een dominante verschijningsvorm hebben. Ook de zichtbaarheid van bepaalde gebouwen vanaf de buitenzijde van het werfterrein is van belang.
- De openbare ruimte kan worden opgevat als een stenen 'plaat' of 'dienblad' waarop de gebouwen zich als losse elementen manifesteren, zij het binnen een relatief rigide (grid)structuur. In de huidige toestand zijn de ruimtes stenig van karakter. Dit is niet altijd zo geweest, in de periode van het Interbellum bestonden de ruimtes voor een belangrijk deel ook uit grasvlakken bedoeld als ontspannings- of exercitieterrein of ter verfraaiing. De functionele en esthetische groenaanleg is nog steeds aanwezig in het representatieve noordoostkwadrant (tuin en kastanjebos). Bomen kwamen met uitzondering van het voormalige schuine pad niet voor op het (westelijk) werfterrein.
- Het water maakt onlosmakelijk deel uit van de openbare ruimtebeleving en is sterk bepalend voor de beleving van de oorspronkelijke functie van het werfterrein. De belangrijke elementen zijn: Het Nieuwe Diep, het Natte Dok, het Oude en Nieuwe Dok, de (verplaatste) Zeedoksluis, het Werfkanaal, de Maritieme Binnenhaven en het Boerenverdriet. De rol van het water had zowel een functionele- als verdedigende werking.
- De werf en de gebouwen kenmerken zich door een herkenbare, steeds terugkerende materialisering van robuuste materialen zoals baksteen, soms in combinatie met hardstenen elementen of betonstructuren. De kozijnen zijn in het algemeen van hout of staal. De dakopbouw verschillen en bestaan uit sheddaken, schild- en zadeldaken van verschillende dakbedekkingmaterialen. De openbare ruimte is in het algemeen van stenig (klinker)materiaal.

Aanbevelingen:

- Behoud de besloten sfeer van het gebied en wees terughoudend met nieuwe entrees. Deze zullen altijd ondergeschikt zijn aan de hoofdtoegang;
- Behoudt een relatief grote maat aan open ruimte, in elk geval rond de dokken en bij de belangrijke doorzichten/zichtlijnen. De onderlinge afstand tussen gebouwen moet een dusdanige maat hebben dat er geen straten en pleintjes ontstaan, maar een 'veld met gebouwen';
- Voor de nieuwbouw zou zoveel mogelijk de (grote) korrelmaat van de bestaande gebouwen aangehouden moeten worden. De verkaveling zou zich moeten voegen binnen het bestaande orthogonale en radiale patroon;
- Wanneer gekozen wordt voor een eigentijdse architectuur, moet worden gezocht naar aanknopingspunten die de bestaande bebouwing biedt op het gebied van vorm en materialisering. Concept: onderscheidend op het gebied van architectuur, maar ingepast in het stedenbouwkundig patroon (orthogonalen, radialen);
- De ruimte op Willemsoord leent zich niet voor privatisering van de openbare ruimte (tuinen, erfafscheidingen ed.).

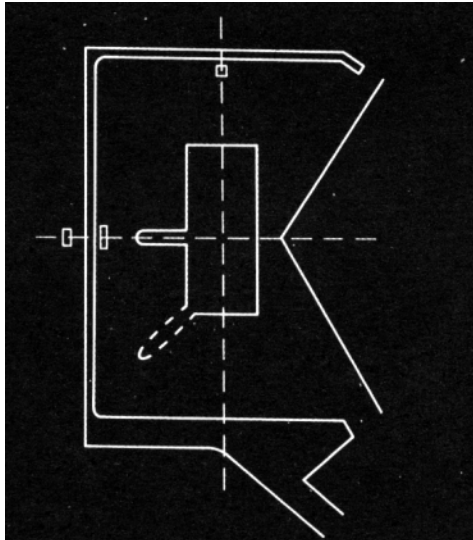
Masterplan Oude Rijkswerf Willemsoord

(vastgesteld 22 september 1998, onderlegger voor de restauratie van Willemsoord)

Om de karakteristiek van de Oude Rijkswerf te handhaven en zo mogelijk te versterken zijn de historische contouren en de kenmerken van de ruimtelijke structuur leidraad voor de planontwikkeling. Belangrijke elementen zijn hierbij de symmetrische ordening en de geslotenheid.

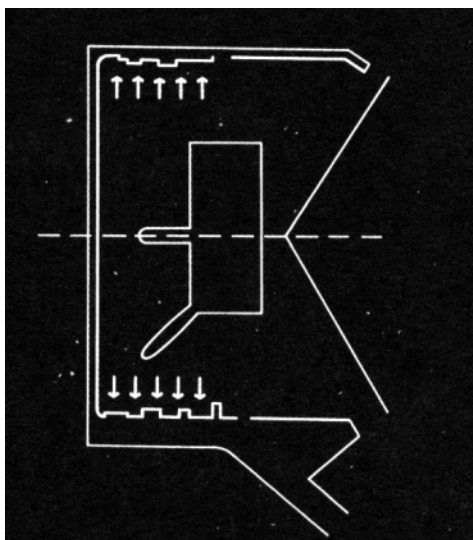

- Het belangrijkste ruimtelijke kenmerk van de Oude Rijkswerf is de symmetrische opbouw met de as gericht op de zee. Hierin vormt het natte dok een centraal motief. Dok I, het voormalig pompgebouw (gebouw 47) en de Nederlandse Hervormde Kerk zijn in deze as gesitueerd, wat de symmetrische opbouw ook nu nog een sterke belevingswaarde geeft. De KIM-gebouwen en het Paleis aan de oostzijde van de Oude Rijkswerf illustreren nog sterk de historische structuur met de gerichtheid op zee. *[red: noord-zuid symmetrie-as wordt hier niet genoemd, wel getekend]*

Afb: symmetrie-assen

- De Oude Rijkswerf is in essentie een naar binnen gekeerd complex, met de voorzijde aan het Nieuwe Diep. De monumentale bebouwing langs het Afsluitingskanaal vormt de grens aan de westzijde. Vrijwel alle toegangen tot deze magazijngebouwen liggen aan de werfzijde. *[red: in de huidige situatie zijn er ook toegangen aan de stadzijde]* De naar-binnen-gerichtheid komt ook tot uiting in de bebouwing langs de Maritieme Binnenhaven en het Afsluitingskanaal (noordzijde). Dit zijn typische werfgebouwen: aan de waterkant ligt de bevoorradingszijde met kleine hellingen ten behoeve van masten en schepen, terwijl de toegang aan de binnenzijde van het werfterrein is. Het handhaven van deze positie van voor- en achterkanten van de gebouwen laat de identiteit van de Oude Rijkswerf zoveel mogelijk in tact.

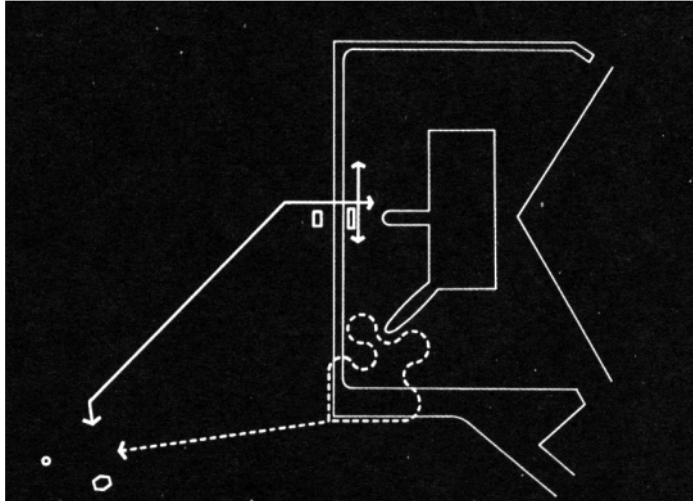
Afb: werfgebouwen met bevoorradingszijde

- Bij de herontwikkeling met een stedelijk en recreatief programma is de bereikbaarheid vanuit het centrum een actueel probleem. Bij het station is de watertoren een markant oriëntatiepunt vanuit de Beatrixstraat. De aansluiting van de

Beatrixstraat op de Weststraat nabij de Maritieme Binnenhaven vertoont in de huidige situatie nog de sporen van een rigoureuze doorbraak.

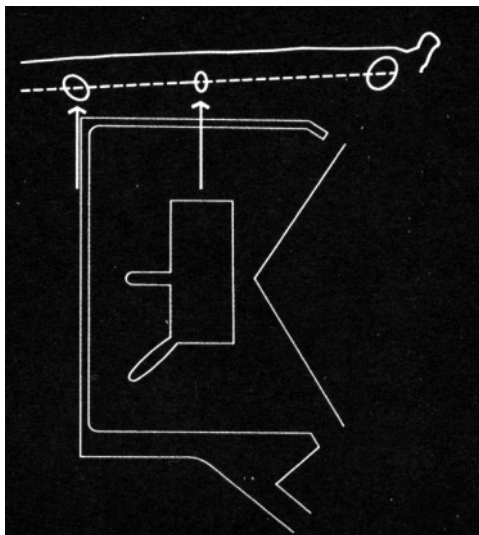
Met de aanleg van de promenade aan de Maritieme Binnenhaven is een eerste stap gezet in de herinrichting van het openbaar gebied. Maar daarnaast zijn de herinrichting van de hoek Weststraat-Beatrixstraat en een goede verbinding stad-werf noodzakelijk.

Om de Oude Rijkswerf weer in de stedelijke structuur op te nemen wordt de grachtengordel aangeheeld (tegenover de ingangen van de werf).

Afb: verbindingen stad-werf

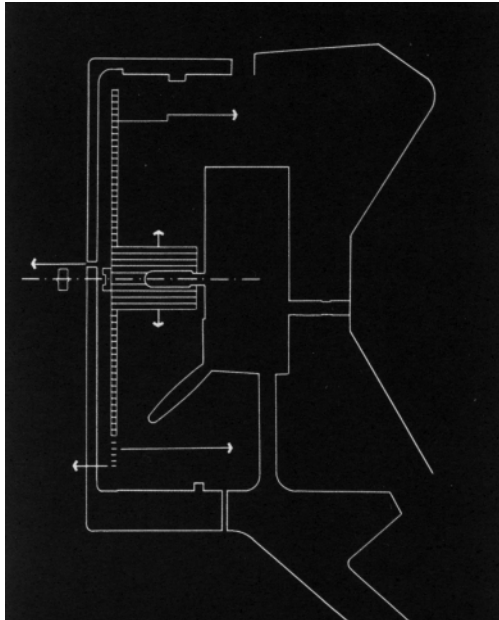
- Voor de oorlog was het Havenplein de plek voor Den Helder aan het Nieuwe Diep. Met de dijk op deltahoogte heeft Den Helder vrijwel geen plek meer waar de bijzondere ligging zichtbaar is. De dijk langs de Hoofdgracht, tot aan de steigers van de veerboot naar Texel, is geworden tot een verzameling opstelstroken voor de veerboot. Herinrichting van deze zone tot een zeepromenade kan Den Helder weer een plek geven met zicht op het Marsdiep en het Nieuwe Diep. Drie plaatsen langs de zeepromenade bieden ruimte voor nieuwe programma's.

Afb: verbindingen werf-zee

- De geheel eigen ruimtelijke structuur van de Oude Rijkswerf onderscheidt zich van die van de stad. Er zijn geen straten, stegen, pleinen of lanen; het 'veld' is de bepalende ruimte, waar te assembleren onderdelen uitgesteld konden worden. De langgerekte magazijnen en de gebouwen aan de zuid- en noordrand vormen de begrenzing van het veld. Enkele gebouwen staan min of meer als objecten in de open ruimte.

- In de toekomstige structuur zijn drie ruimtelijke elementen te onderscheiden:
  1. Negentiende eeuwse ensemble
Dit ensemble wordt gevormd door de magazijnen langs het Afsluitingskanaal en het voormalige pompgebouw in samenhang met dok I. Het heeft de typische kenmerken van de 19^e eeuwse militaire bouwwerken door een ritmische verdeling van ramen en deuren; gesloten aan de buitenzijde met alleen ramen; alle deuren van de magazijnen aan de binnenzijde. De nokrichting en goten versterken het perspectief op het voormalige pompgebouw.

Afb: routes en ruimte langs het 19e eeuwse ensemble

2. Dokken en kades

Het natte dok is het centrale motief van de hele Rijkswerf. Hieromheen is (gedeeltelijk) een looproute mogelijk, door de loopbrug over dok I, de smalle loopbrug over de scheepshelling van gebouw 51, de scheepsdeur van dok II en de brug over het Boerenverdriet. Afhankelijk van de medewerking van de Marine kan de route in de toekomst om het gehele natte dok lopen. Diverse maritieme objecten in de openbare ruimte bepalen het karakter van de route (scheepsdeuren, rails, kranen, bolders, etc)

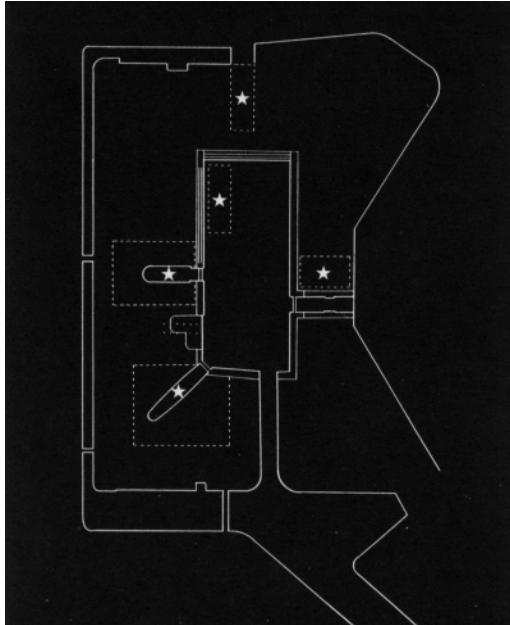
3. Vier kwadranten

Noordoost kwadrant: afgesloten complex in gebruik door de Marine. De drie monumentale gebouwen (Paleis, KIM, Lesgebouw) bepalen de structuur en de identiteit met de formele tuinen aan de voorzijde. Aan de achterzijde staan verscheidene gebouwen in een parkachtige inrichting ("campus").

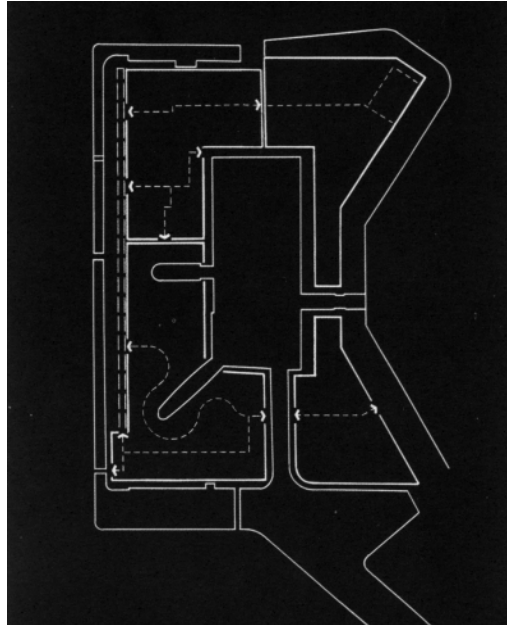
Zuidoost kwadrant: in gebruik bij de Marine. *[red: deze locatie is recentelijk grotendeels gesloopt. Een kantoorgebouw en een loods zijn gehandhaafd]*

Zuidwest kwadrant: Dok II moet als een uniek object in de ruimte komen te liggen. Om het dok is een rechthoekige ruimte, aan de oostzijde begrensd door gebouw 72. De belangrijke gebouwen om deze ruimte zijn op het dok georiënteerd.

Noordwest kwadrant: Tussen de gebouwen ligt een open ruimte waarvoor nog geen definitieve invulling is. Aandachtspunten zijn ruimtelijke kwaliteit aan de kade, de route langs de magazijnen en een informele route van dok I naar de sloepenloodsen.

Afb: ruimtes rondom dokken

Afb: verbindende routes

- Op het werfterrein kwam geen boombeplanting voor. Om het natte dok was een open en leeg veld voor de assemblage van schepen en het uitleggen van scheepsdelen. Er was daardoor een sterk contrast met de rijen iepen aan de kanalen ten westen van de werf. Op het complex was alleen beplanting bij de woongebouwen, achter het Directiegebouw en het KIM; aan de voorzijde waren formele tuinen aangelegd. Van de diagonale iepenlaan (van de Hoofdtoegang naar het Directiegebouw) zijn slechts enkele bomen over.
Bij nieuwe beplanting op het werfterrein zal een contrastwerking tussen stad en werf nagestreefd worden. Op de werf komt daarom geen structuur aanbrengeende laanbeplanting. Het water heeft hier immers al een structurerende functie.
- Vanaf de Hoofdtoegang zijn er twee routes over het terrein: een formele route langs de monumentale schil en een meer informele route langs het natte dok. De toegangen van de gebouwen sluiten aan op deze routes. *[red: in de visie van het masterplan zou de Oude Rijkswerf een autovrij gebied worden.]*
In de zuidoost kwadrant kan eveneens beplanting komen, aansluitend op de tuinen en de beplantingsstructuur van het complex van het KIM.
In de noordwest en zuidwest kwadrant komt vrijwel geen beplanting voor. De openbare ruimte zal hier voornamelijk gekarakteriseerd worden door de openheid en verschillende soorten plaveisel en verharding en door de artefacten uit de scheepsbouw.

1.4. Interpretatie waardestellingen, geprojecteerd op toekomstige ontwikkelingen

De waardering van de cultuurhistorische kernkwaliteiten van dit functioneel unieke en monumentale ensemble dient uitgangspunt en leidraad te zijn voor de toetsing van de toekomstige voortschrijdende gebiedsontwikkeling. Daarmee moet worden bereikt, dat bij elke ingreep de kwalitatieve gevolgen voor de ruimtelijke inrichting en de architectonische beeldkwaliteit permanent objectief kunnen worden afgewogen.

I. Gebiedsvisie:

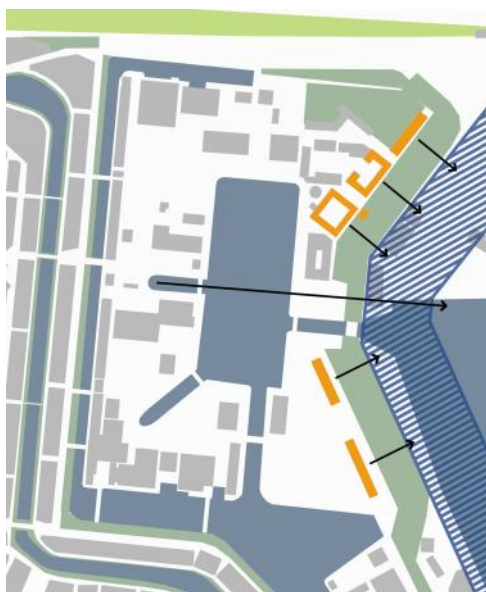
- De werf moet door zijn karakteristieke herkomstwaarde, functionaliteit en inrichtingsgeschiedenis zich blijven onderscheiden van de andere stedelijke gebieden van Den Helder zoals het stationsplein, het park, de binnenstad, de zeedijk en de havens. De ambitie om van de werf een volwaardig en integraal onderdeel van de stad te maken moet dan ook zo begrepen worden, dat het gebied zich niet langer als

een "verboden gebied" afkeert van de stad maar zich daarvoor openstelt. Dat wil echter niet zeggen dat de werf door nieuwbouw, programmering en inrichting moet gaan lijken op de andere delen van de stad.

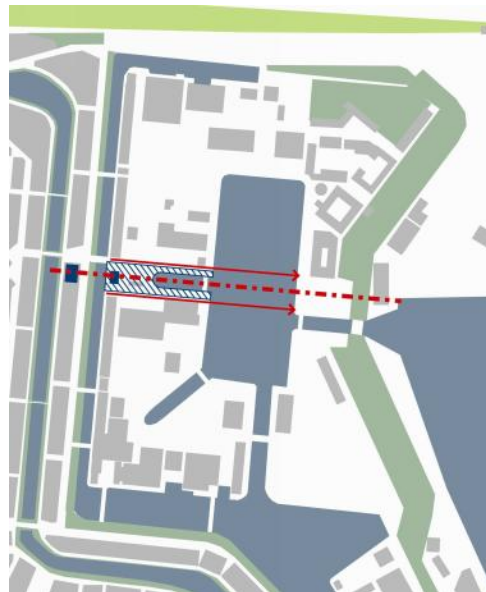
- Bouwprogramma's voor de verschillende, bovengenoemde stadsgebieden zijn dan ook onderling niet uitwisselbaar. Woningen, kantoren, bedrijven, sociaal-culturele instellingen, etc. moeten een specifieke bijdrage leveren aan de versterking van het karakteristiek functioneren van elk afzonderlijk gebied. Bijvoorbeeld: in de binnenstad treft men veel leegstand aan en op diverse plekken zwak tot slecht functionerende complexen. Binnen de beperkte economische opnamecapaciteit van Den Helder moet het vervangend en aanvullend bouwprogramma dáár gerealiseerd worden en niet op de werf.
- De onderscheiden stadsgebieden hebben dus door hun herkomst, functie en inrichting ieder een eigen karakteristieke identiteit. Elk gebied heeft zijn eigen sterke maatschappelijke, economische en culturele dragers. Deze presenteren zich in elk gebied met een andere verschijningsvorm en in een andere samenhang. De hoofdstructuur en de inrichting vormen met hun onderscheidende kenmerken per stadsgebied een kansrijke kwaliteit, die behouden moeten blijven door ze elk op eigen merites te versterken.
- Voor de werf betekent het dat het nieuwbouwprogramma niet ontleend wordt aan het normale stedelijke patroon. Het gaat hier over een gebied dat volstrekt afwijkt van het zgn. stedelijk weefsel. Het kenmerkt zich door een opzet die ontleend is aan een industriële logistiek. Nieuwe bebouwing moet daarop worden afgestemd en staat "vrij" in de open ruimte. Die vrije dispositie gehoorzaamt wel aan de rationele maatvoering die ooit voor de werf gekozen is.

II. Gebiedskwaliteit:

- *Situering en oriëntatie.* Het op de noord-zuid richting georiënteerd, rechthoekig grondplan heeft aan de oostzijde een inham waarmee de verbinding tot stand wordt gebracht tussen het Nieuwe Diep en het Natte Dok, dat in het centrum van de werf is gesitueerd. De gerichtheid van het gehele werfterrein op het Nieuwe Diep verklaart de oriëntatie van de dokkenstructuur in de richting van de zee. Dit logistieke kenmerk is van belang voor de ordeningsrichting van toekomstige ruimtelijke ingrepen. Nieuwe ingrepen moeten op deze oriëntatie nader afgestemd worden. Hierbij is het handhaven van bestaande oriëntatie-assen en zichtassen van grote betekenis. De centrale entree staat met de Nieuwe Kerk en het Pompgebouw in één centrale as die via de lengteas van Dok 1 loodrecht staat op het Natte Dok. Deze symmetrie-as moet in zijn volle betekenis als hét visitekaartje van het terrein in ere gehouden worden.

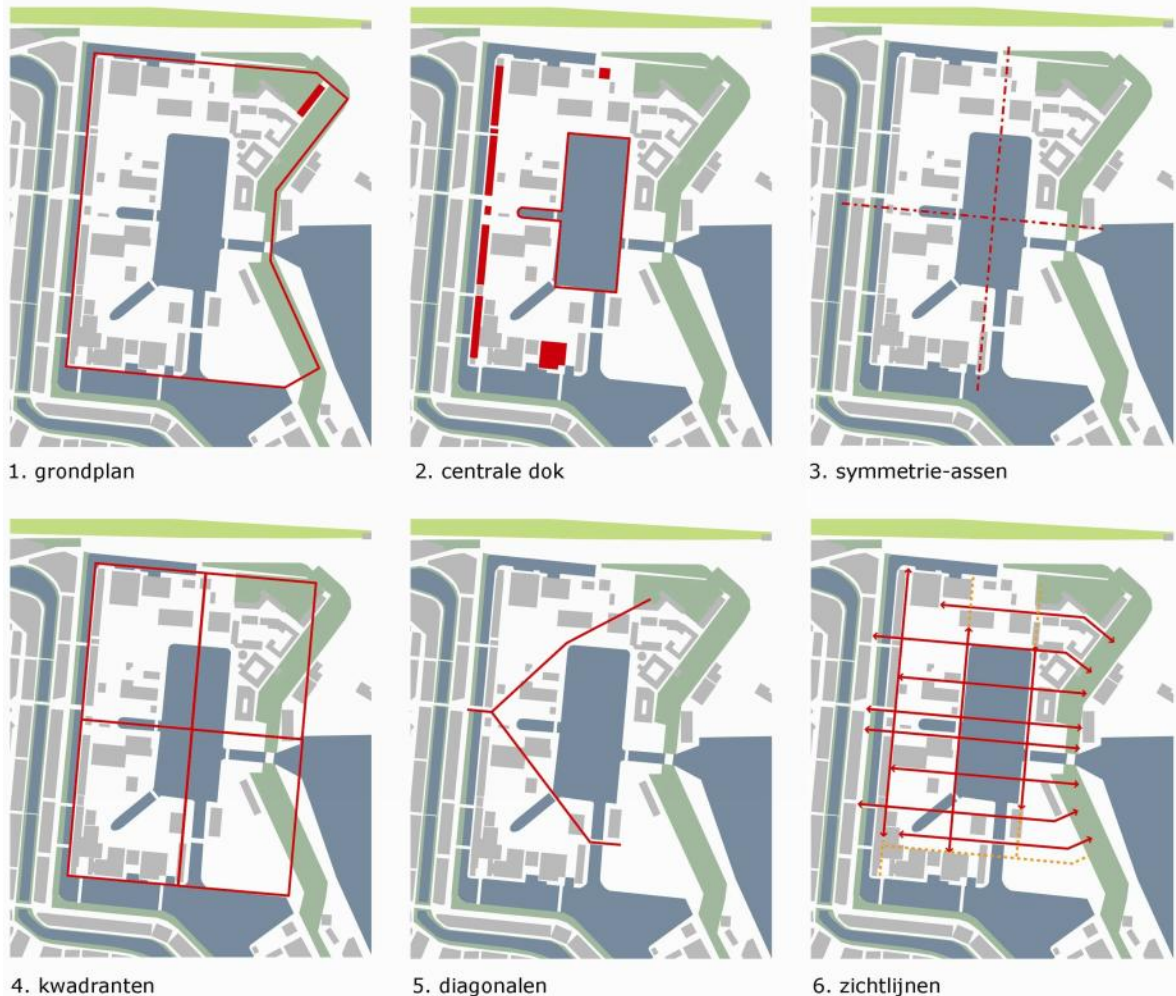

Afb: oriëntatie op voorm. Nieuwe Diep

Afb: centrale entree met symmetrie-as en zichtassen

- *Maatvoering van de basisstructuur.* Het orthogonale karakter van de hele werf wordt nog eens bevestigd door het centraal, in de zelfde richting gelegen, orthogonale Natte Dok waaromheen de vier kwadranten met eenzelfde maatvoering zijn gesitueerd. Hierdoor ontstaat een rationele basisstructuur. In deze structuur heerst een hiërarchie van ruimtelijke elementen, zoals symmetrie, zichtassen en diagonalen, die het gehele werfterrein in één oogopslag overzichtelijk en begrijpelijk (dat wil zeggen: "leesbaar") maken. Die hiërarchie bestaat ook tussen de vroegste randbebouwing, de representatieve accenten en de louter utilitaire loodsen. Binnen de maatvoering werden ook grote delen van het terrein open gehouden. Aan de maatvoering van het terrein ligt de rationele opzet van Jacob Valk ten grondslag (1834: tracé régulateur, zie § 1.1). Dit cultuurhistorisch gegeven kan als vaste maathypothese voor verdere ruimtelijke ontwikkelingen gehanteerd worden.

Afb: Opbouw basisstructuur

- *Het open karakter van de werf.* Hoewel de marinewerf voor het publiek gesloten was, was het werkterrein van de werf in ruimtelijke zin een open productieveld. Het nut van deze maattraditie heeft zich vanaf 1834 tot aan de sluiting van de werf in 1993 bewezen. Voor de planmatige productieprocessen was telkens een grote ruimte nodig om slooponderdelen te assembleren. De daarbij benodigde tijdelijke opslag werd daarop afgestemd. Ten behoeve van de logistiek van de productielijn moest het terrein telkens opnieuw tijdelijk kunnen worden ingericht. De open ruimte tussen de permanente bebouwing is, na de recente opschoning van het terrein en het slopen van allerhande tijdelijke bebouwing, uitermate bepalend voor de beleving van de werf.

Afb: Open ruimte op Willemsoord

- De openheid van het terrein is niet te vergelijken met open gaten in een stedelijke structuur van de binnenstad, die bij wijze van spreken vragen om aanvullende of aanhelende bebouwing. Op de werf is het de kunst om die open ruimte blijvend te laten beleven als vrije ruimte en deze bepalend te laten zijn voor de beeldkwaliteit van het terrein. De openbare ruimte kan niet als restruimte tussen bebouwing worden gedefinieerd maar is de *ondergrond* van de afzonderlijke complexen en gebouwen. Het stedenbouwkundig thema van de relatie tussen open en gesloten ruimten (straten, lanen, pleinen, etc.) is hier niet van toepassing. De stenige open ruimte is bewust aangelegd als werfterrein en heeft een hoge identiteitswaarde.
- De planmatige aanleg van de *bebouwing in de relatie tot de waterwerken* vormt voor de inrichting van het terrein een onverbreekelijke eenheid. Bij nieuwbouw moet het zicht op de dokken en de artefacten, die herinneren aan de maritieme geschiedenis, herkenbaar blijven.
- *Ruimtelijke inrichting:*
  1. De principes van de ruimtelijke inrichting berusten op de vrije toegankelijkheid van de dokken en op de relatie tussen de bebouwing en het vrije werkvlak waarop deze gesitueerd is.
  2. De hoofdstructuur is gebaseerd op een orthogonale maatvoering, waarbij symmetrie en diagonalen de werf in één oogopslag in vier kwadranten verdelen. De karakteristieke orthogonale- en radiale verkaveling volgens een herkenbare gridstructuur is overigens puur functioneel en niet het resultaat van esthetische vormwil.
  3. De waterwerken hebben hun oorspronkelijke functie verloren, maar herinneren rechtstreeks aan het maritiem verleden. Zij lenen zich voor nieuwe economische functies die gerelateerd zijn aan de Marine, het binnenwater, de havens en de zee. De cultuurhistorische betekenis geeft aan die nieuwe economie een bijzondere meerwaarde.

Afb: Het Natte Dok als passantenhaven

4. De bebouwing onderging in het verleden voortdurende wisseling, maar tegelijkertijd vond ook een geleidelijke vestiging van blijvende gebouwen plaats. Het geleidelijk bouwen van aanvullende programma's in de toekomst strookt dan ook meer met de wordingsgeschiedenis van de werf, dan met het in een korte periode realiseren van één tijdgebonden programma dat binnen één exploitatieopzet gedictieerd wordt. Een flexibele exploitatie die in een wat langere looptijd gerealiseerd kan worden heeft veruit de voorkeur.
5. De bebouwing kenmerkt zich door haar verwijzing naar de opeenvolgende ontwikkelingsfasen van de werfinrichting. De gebouwen zijn verschillend door de opeenvolgende bouwstijlen, maar wat hen een samenhangende betekenis geeft is dat ze allemaal ontworpen zijn door (genie-)ingenieurs en zich daardoor onderscheiden van de stadse bouwmeestercultuur. Het is van belang dat de moderne ontwerpogave op de werf voortbouwt op die typische civiele bouwcultuur.

Afb: Diverse bouwperiodes

6. De typologie van de gebouwen wordt beheerst door het utilitair (industrieel) karakter met gebruikmaking van representatieve baksteendecoratie (tot ca. 1920) en daarna van modernistische functionaliteit. Een aantal recent toegevoegde gebouwen zijn in de hightech sfeer ontworpen en voldoen zeer goed binnen het ensemble. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat hightech de enige geschikte bouwtypologie zou moeten zijn.

Afb: Voorbeelden van passende, recente toevoegingen

7. De materialisatie van de gebouwen en de openbare ruimte bewerkstelligen een hoge mate van onderlinge verwantschap en harmonie: de straatstenen en de metselstenen geven het ensemble een aardse textuur. Op enkele plaatsen en in zeer beperkte mate werd en wordt die stenigheid afgewisseld door groene elementen. Zo kan het schuine pad, zoals in het begin van de 20^e eeuw, gestoffeerd worden door een rij bomen. Voor gebouw 30 kan het reeds bestaande groen versterkt worden. Rond een aantal kleine maritieme artefacten op het terrein kan geplantoeneerd worden om het "folie-karakter" ervan te benadrukken. Maar in hoofdzaak moet de stenigheid letterlijk de boventoon voeren. Private buitenruimten, bijvoorbeeld voortuinen bij woningen, ontbreken en zouden op de werf ook detoneren. Wel is het mogelijk dat deze zich binnen of ingesloten tussen bouwblokken kunnen voordoen.

Afb: Groene elementen op Willemsoord

2. Uitgangspunten voor gebiedsontwikkeling

2.1. Relatie stationsgebied, stad en werf

Het stationsgebied, de stad en de werf hebben elk een eigen identiteit. Deze identiteit wordt bepaald door gebiedseigen functionele karakteristieken en ruimtelijke- en culturele kenmerken. Samen vormen de drie gebieden het stadshart van Den Helder, doordat de drie gebieden complementair aan elkaar zijn.

De gebiedsontwikkeling van Willemsoord moet aansluiten op de identiteit van de werf en zich onderscheiden van het stationsgebied en de stad. Hieronder wordt door middel van kernwoorden een beschrijving gegeven van de functionele-, ruimtelijke en culturele kenmerken van Willemsoord. Door ook de identiteit van de stad en het stationsgebied te beschrijven, wordt het onderscheid tussen de gebieden duidelijk.

Station

Hoofdfuncties: openbaar vervoer - stadsbestuur (publieke functies) - hotel en congres - opleidingen (hogere school).

Ruimtelijke kenmerken: bebouwingstypologie: grotere gebouwen met commerciële- of publieke functie ingepast in het stedelijk weefsel - opening naar het stadspark - goed bereikbaar - kruispunt van routes - bouwhoogte tot 7 lagen - openbare ruimte met een maat van het binnenstedelijk weefsel - watertoren als landmark.

Culturele kenmerken (sfeer): centrale plek in de stad - representatief - werken en leren - groen welkom in Den Helder - plek voor ontmoeting - het "stadshuis" - aankomst en vertrek.

Opgave voor gebiedsontwikkeling: grote verkeersruimte terugbrengen naar menselijk maat - ruimtelijk aansluiten op omgeving - intensiveren van ruimtegebruik - inpassen van het stadhuis (hier wordt aandacht gevraagd voor de cascowarde van het voormalige postkantoor, wellicht in samenhang met het huidige stationsgebouw) - aanleggen stadspark.

Stad

Hoofdfuncties: kernwinkelgebied - wonen - markt - sociale voorzieningen.

Ruimtelijke kenmerken: bebouwingstypologie: kleinschalige en pandsgewijze bebouwing aaneengeschakeld in gesloten bouwblokken - (stads)huizen met commerciële begane grond - het huis als ruimtelijke eenheid - stedelijk weefsel van straten en pleintjes - bouwhoogte tot 3+kap - grachten en stadspark als groenstructuur.

Culturele kenmerken (sfeer): handel - winkelen - zien en gezien worden - beschutte stad - verblijfsfunctie openbare ruimte - stedelijk wonen - sociaal netwerk.

Opgave voor gebiedsontwikkeling: stedelijk weefsel aanhelen - compact en compleet winkelgebied door herpositionering van stedelijke functies - pandsgewijze ontwikkelingen binnen een bouwblok - open plekken en straten vergroenen.

Werf

Hoofdfuncties: nautische werkgelegenheid en opleidingen - schouwburg, cultuur en musea - entertainment en uitgaan - hoogwaardig en tijdelijk wonen - Koninklijke Marine.

Ruimtelijke kenmerken: bebouwingstypologie: open veld met losstaande gebouwen van een diverse korrelgrootte - gebouwen met gedifferentieerde typologie en bouwhoogte - het industriële pand als ruimtelijke eenheid - kades, dokken en hellingen als structurerende elementen - orthogonale- en diagonaal structuur - symmetrie.

Culturele kenmerken (sfeer): rationele stedenbouw en civiele ontwerptradities - monumenten - nautisch - varen - haven - evenementen - uitgaan - bekijken en vermaak - vrije tijd - broedplaatsen - creativiteit - historie Marine - zeewind.

Opgave voor gebiedsontwikkeling: Willemsoord ontwikkelen tot integraal en volwaardig, maar onderscheidend stadsdeel - aansluiten op- en versterken van eigen identiteit - hoogwaardig programma en initiatieven - verblijfbaar maken van het openbare gebied.

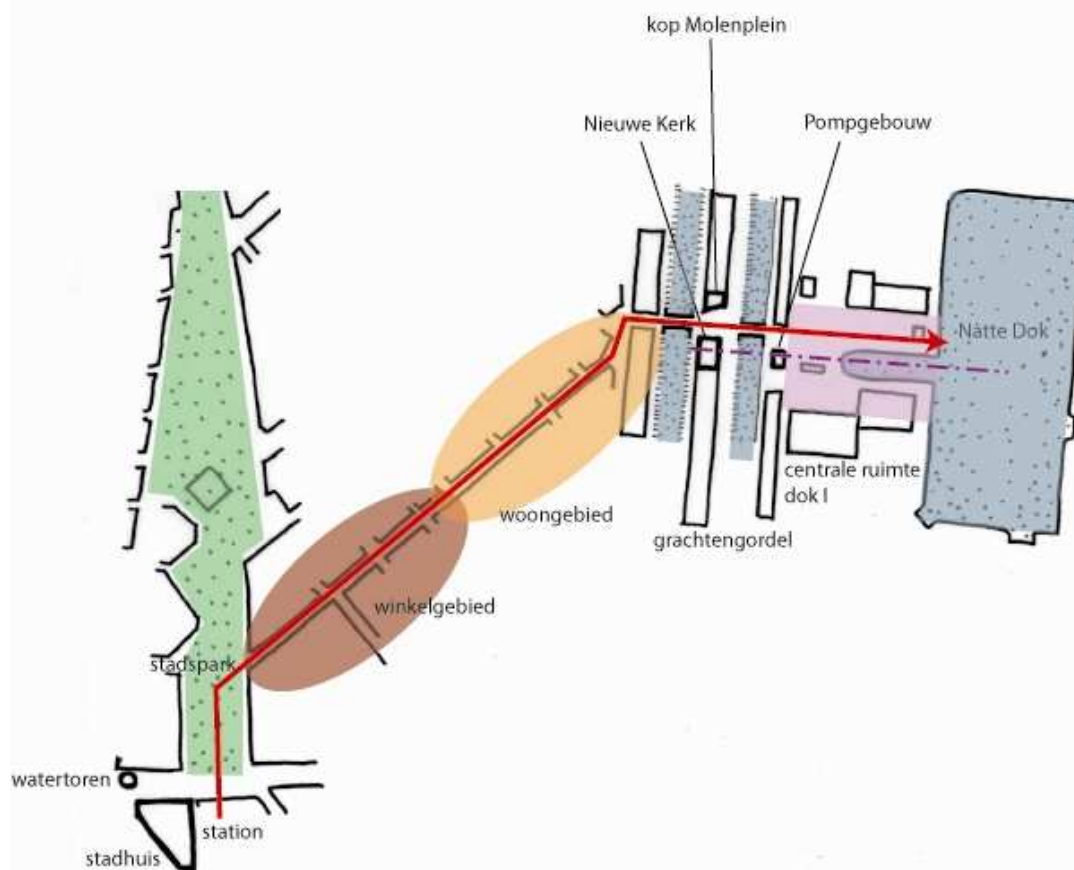
2.2. Verbindingsroutes en entrees

De eigen identiteit van het stationsgebied, de stad en de werf komen tot uitdrukking langs een aantal verbindingsroutes tussen de drie gebieden. Door deze routes te beschrijven wordt de relatie tussen het stationsgebied, de stad en Willemsoord duidelijk. Ook wordt daardoor de beleving van de entree op Willemsoord bepaald.

Er zijn drie belangrijke verbindingsroutes tussen het stationsgebied, de stad en de werf. Deze geven toegang tot de belangrijkste entrees van Willemsoord. De Spoorstraat leidt tot de hoofdentree aan de Weststraat, de Beatrixstraat geeft toegang tot de zuidwesthoek van Willemsoord en de route via het stadspark en de dijk komt uit bij de toegang bij het Marinemuseum.

Spoorstraat

De Spoorstraat leidt tot de hoofdentree van Willemsoord en was om die reden de belangrijkste route tussen het station en Willemsoord. Langs deze route komen de onderscheidende, ruimtelijke kenmerken van de drie gebieden tot uitdrukking.

Afb: Spoorstraat – Hoofdentree Willemsoord

Vanaf het station opent het stadspark zich richting de dijk, waarna de route zich vervolgt door de beschutte stad: het winkelgebied en woongebied. Kleinschalige en pandsgewijze bebouwing met een commerciële plint bepaalt hier het straatbeeld. Intensieve vergroening van de straat, met name aan het einde van de Spoorstraat, zal de route aantrekkelijker en meer beschermt maken. De route steekt dan de grachtengordel over, die gekenmerkt wordt door de lineaire waterstructuur en bebouwingsstructuur met grachtenpanden. De richting hiervan is afgeleid van het grondplan van Willemsoord. Door het ensemble van de Nieuwe Kerk, de kop van het Molenplein, de toegangsbrug en het voormalig Pompgebouw wordt de route verlengd tot binnen Willemsoord.

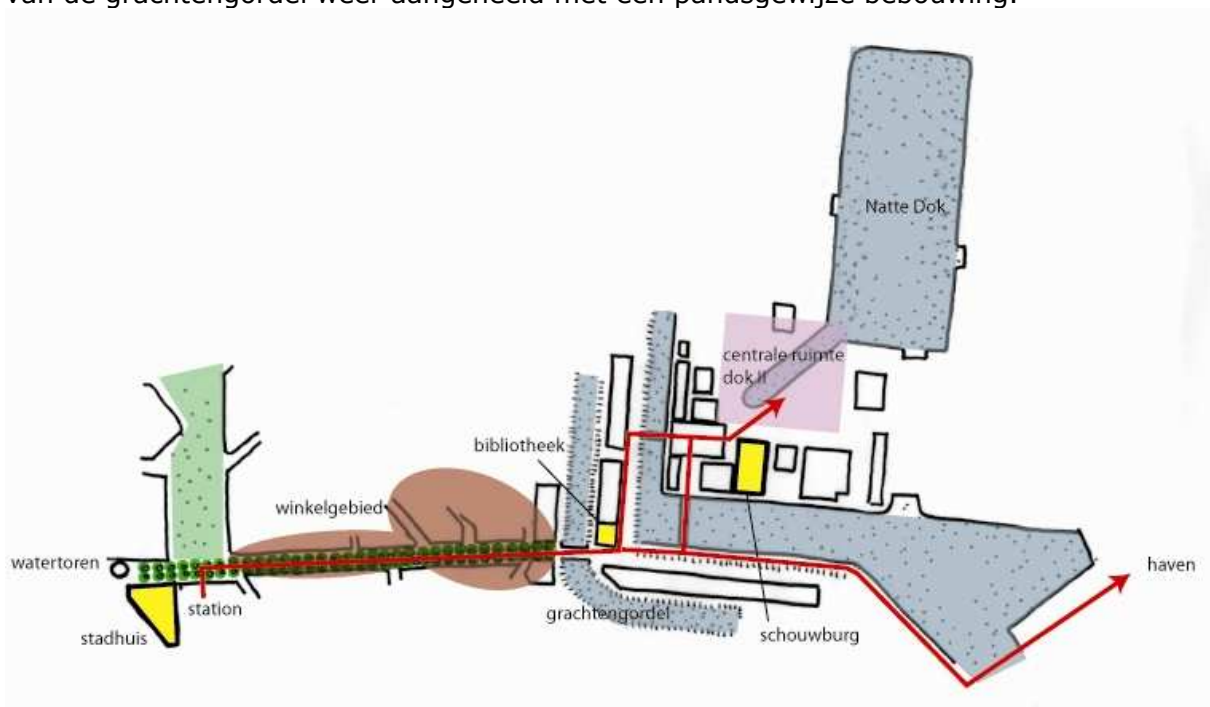

Afb: Nieuwbouw tegenover de Nieuwe Kerk (kop Molenplein)

Op Willemsoord komt de route uit in de centrale entreerimte waarin dok I ligt. Deze ruimte is symmetrisch van opzet door de symmetrie-as waarin het voormalig Pompgebouw en dok I staan. De kades rondom het dok zijn vrij van bebouwing, de ruimte rondom de kades wordt gekenmerkt als open veld met daarin losstaande gebouwen. Deze gebouwen zijn georiënteerd op dok I en het Natte Dok. Vanaf hier starten verschillende routes die de rest van Willemsoord verbinden met deze centrale ruimte. De route eindigt op de kade van het Natte Dok. Vanaf de kade en de centrale entreerimte is er zicht op de haven aan het Nieuwe Diep.

Beatrixstraat

De Beatrixstraat is een verkeersdoorbraak uit de Wederopbouwperiode, waardoor de straat een breed profiel heeft. Nu is de Beatrixstraat onderdeel geworden van het kernwinkelgebied en zal een bomenlaan, gepland in het midden van de straat, meer beschutting en geborgenheid bieden in de stad. Om diezelfde reden worden de koppen van de grachtengordel weer aangeheeld met een pandsgewijze bebouwing.

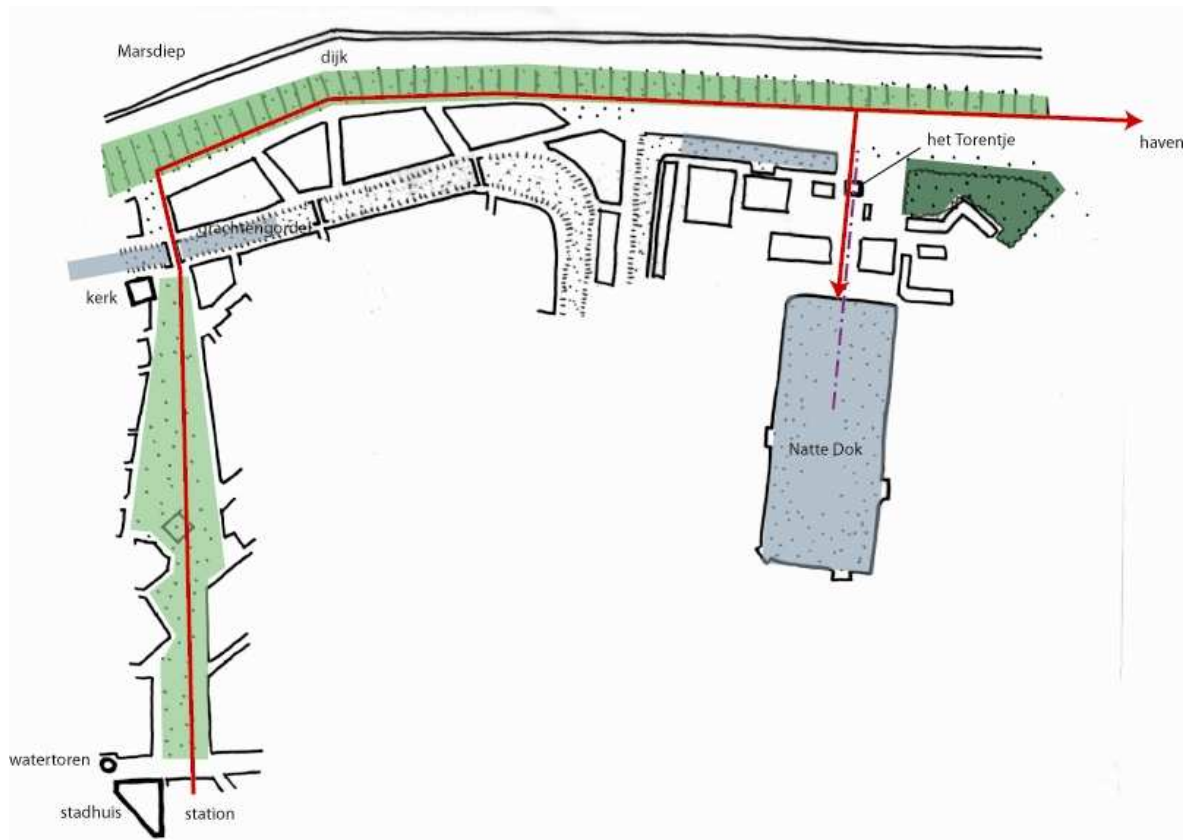
Afb: Beatrixstraat – Zuidwestentree Willemsoord

Komend vanaf het station vormt de route richting Willemsoord een aaneenschakeling van een aantal publieke functies: het stadhuis bij het station, de bibliotheek aan het uiteinde van de Beatrixstraat en de schouwburg op Willemsoord. Langs de route is daardoor ruimte voor ondersteunende programma's ten behoeve van de publieke functies, zoals horeca met terrasjes, ateliers en galeries.

De route biedt aan het eind van de Beatrixstraat zicht op een grote open ruimte: de Maritieme Binnenhaven. Vanaf hier splitst de route zich: *langs* de Maritieme Binnenhaven richting de haven aan het Nieuwe Diep (na de aanleg van de Ankerparkbrug), en *over* de Maritieme Binnenhaven richting de werf. Alleen langzaam verkeer heeft vanaf hier toegang tot de werf, door middel van drijvende bruggen. Mede hierdoor onderscheidt deze toegang tot Willemsoord zich van de hoofdentree. De Kathedraal (gebouw 60f) zal aan de stadszijde letterlijk haar deuren openen voor bezoekers, het gebouw wordt de toegang tot het terrein. De bebouwingswand blijft hier aaneengesloten, maar krijgt een toegangsfunctie. De toekomstige schouwburg kan daarbij een rol spelen. Aan de werfzijde van het gebouw komt de route uit in de centrale ruimte rondom dok II. Ook hier worden de kades vrijgehouden van bebouwing en wordt de ruimte rondom de kades gekenmerkt als een open veld met daarin losstaande gebouwen. Deze gebouwen zijn georiënteerd op dok II en het Natte Dok.

Stadspark – dijk

De derde belangrijke entree vanaf de stad is de toegang tot Willemsoord bij het Marinemuseum. Komende vanuit het station gaat de route door het toekomstige stadspark. Het stadspark zal zich uiteindelijk uitstrekken tussen station en dijk. Tussen de bomen en het gras ligt een wandelpromenade in de lengterichting van het park. De route gaat dan over de dijk, met uitzicht op het Marsdiep. De visie voor het gebied onder aan de dijk is er op gericht om hier het stedelijk weefsel van de stad door te zetten. Op de dijk ontstaat daardoor een promenade, waaraan panden met appartementen een adres krijgen. De route zet zich voort over de dijk en leidt uiteindelijk tot de TESOhaven en de haven aan het Nieuwe Diep. Onder aan de dijk ligt de entree van Willemsoord. Deze entree wordt gekenmerkt door de symmetrie-as waarin het Torentje staat. Over deze as leidt de route tot aan de kade van het Natte Dok. De symmetrie-as wordt vrijgehouden van bebouwing en loopt, door een open veld met losstaande gebouwen en objecten, tot aan het Natte Dok.

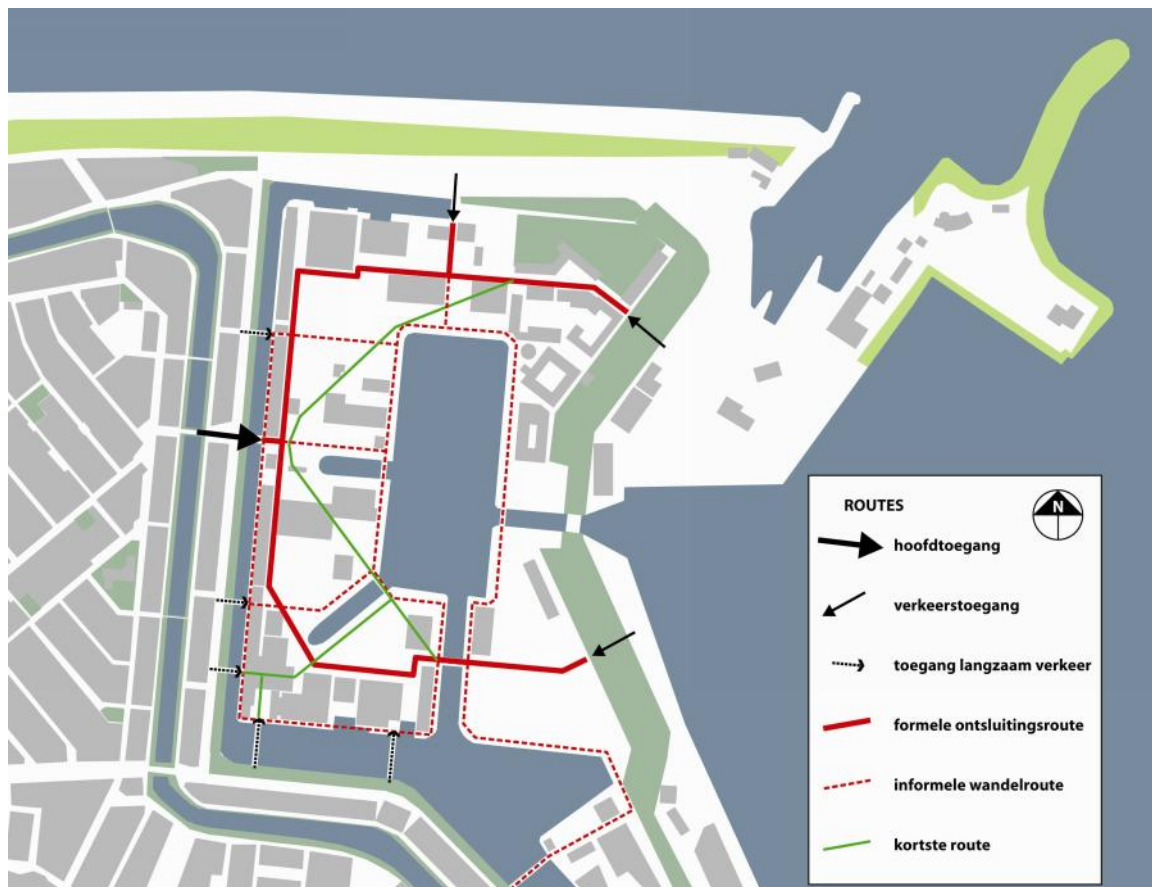

Afb: Stadspark – Dijk – Noordentree Willemsoord

Hiërarchie entrees

Willemsoord is van oorsprong een gesloten terrein, dat zich met de rug naar de stad keerde. De voorzijdes van de gebouwen waren gericht op het Natte Dok en het Nieuwe Diep. De werf werd van de stad gescheiden door de langgerekte magazijnen en het Werfkanaal. De hoofdtoegang van het terrein was de entree aan de Weststraat. Nu Willemsoord voor de opgave staat om zich te gaan ontwikkelen als integraal en onderscheidend stadsdeel, is het belangrijk dat het terrein toegankelijker wordt en aansluitingen krijgt met het weefsel van de stad. Deze aansluitingen moeten echter zorgvuldig worden gepositioneerd en vormgegeven, zodanig dat de hiërarchie van de entrees behouden blijft. In de hiërarchie moet duidelijk blijken dat de hoofdtoegang aan de Weststraat de belangrijkste entree is. Alle andere toegangen zijn daarvan onderscheidend en daaraan ondergeschikt.

Eenmaal op het terrein zijn er verschillende routes. De hoofdroute loopt aan de werfzijde van de magazijnen, vanaf hier werden oorspronkelijk de gebouwen ontsloten. De hoofdroute verbindt de verschillende verkeerstoegangen met elkaar. De informele (wandel)routes gaan rondom het Natte Dok over de kades en scheepshellingen, door middel van bruggen. Daarnaast is de wandelaar vrij om over het gehele terrein te lopen, deze routes worden echter niet vormgegeven. Twee diagonalen verbinden de hoofdentree met de twee oostelijk gelegen kwadranten logischerwijs, omdat dit de kortste routes zijn. De diagonaal van de zuidwest-kwadrant komt voor het eerst voor in de plannen van 1878 en verdwijnt pas weer in 1967 bij de nieuwbouw van loodsen ten zuiden van dok I. In de huidige situatie is het wenselijk om de diagonalen als ruimtelijk element vorm te geven, zonder dat dit ten koste gaat van bestaande historische waarden.

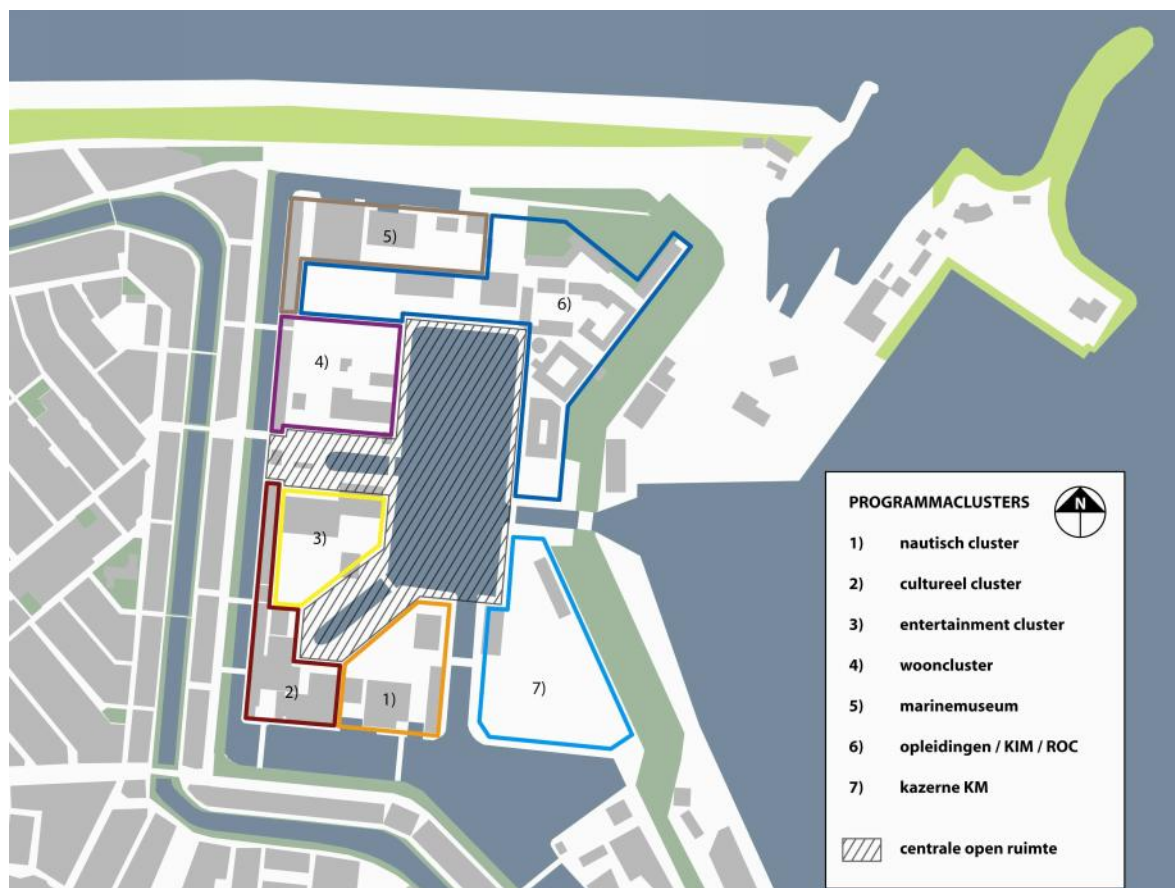
Afb: Entrees en routes

2.3. Deelgebieden op Willemsoord

Op Willemsoord is een aantal deelgebieden te benoemen. Deze deelgebieden worden hieronder beschreven en verder uitgewerkt, met als uitgangspunt het behoud van de cultuurhistorische waarden van het terrein. Belangrijk daarbij is dat de oorspronkelijke opzet van Willemsoord was gebaseerd op rationele productieprocessen, waardoor alle gebouwen rondom het centrale Natte Dok werden gepositioneerd. Dit principe van nut en noodzaak zal ook een belangrijk thema zijn bij nieuwe invullingen en toevoegingen op Willemsoord.

Programmaclusters

De deelgebieden zijn programmaclusters, waarbij een hoofdprogramma de invulling van de cluster bepaalt. Het hoofdprogramma is gebaseerd op reeds aanwezige programma's, maar ook op noodzakelijke toekomstige functies. Het toevoegen van andere functies binnen een programmacluster is mogelijk, mits deze ondersteunend zijn aan het hoofdprogramma. Bijvoorbeeld een plan voor woningbouw in het nautisch cluster houdt in dat de doelgroep en woningtypologie ondersteunend zijn aan het nautische programma.

Afb: Programmaclusters

Programma

Het programma van een cluster wordt dus in eerste instantie bepaald door de noodzaak van een functie. Zo is de verplaatsing van de schouwburg naar gebouw 63 een noodzaak. De huidige schouwburg voldoet niet meer aan de hedendaagse (technische) eisen. Door het vrijkomen van de huidige locatie ontstaat er ruimte voor de aanleg van het stadspark en het versterken van de winkelstructuur door de bouw van een parkeergarage en nieuwe (aantrekkelijke) winkelformules. Het kleinschalige weefsel van de binnenstad is niet in staat om een dergelijk grootschalige voorziening in zich op te nemen.

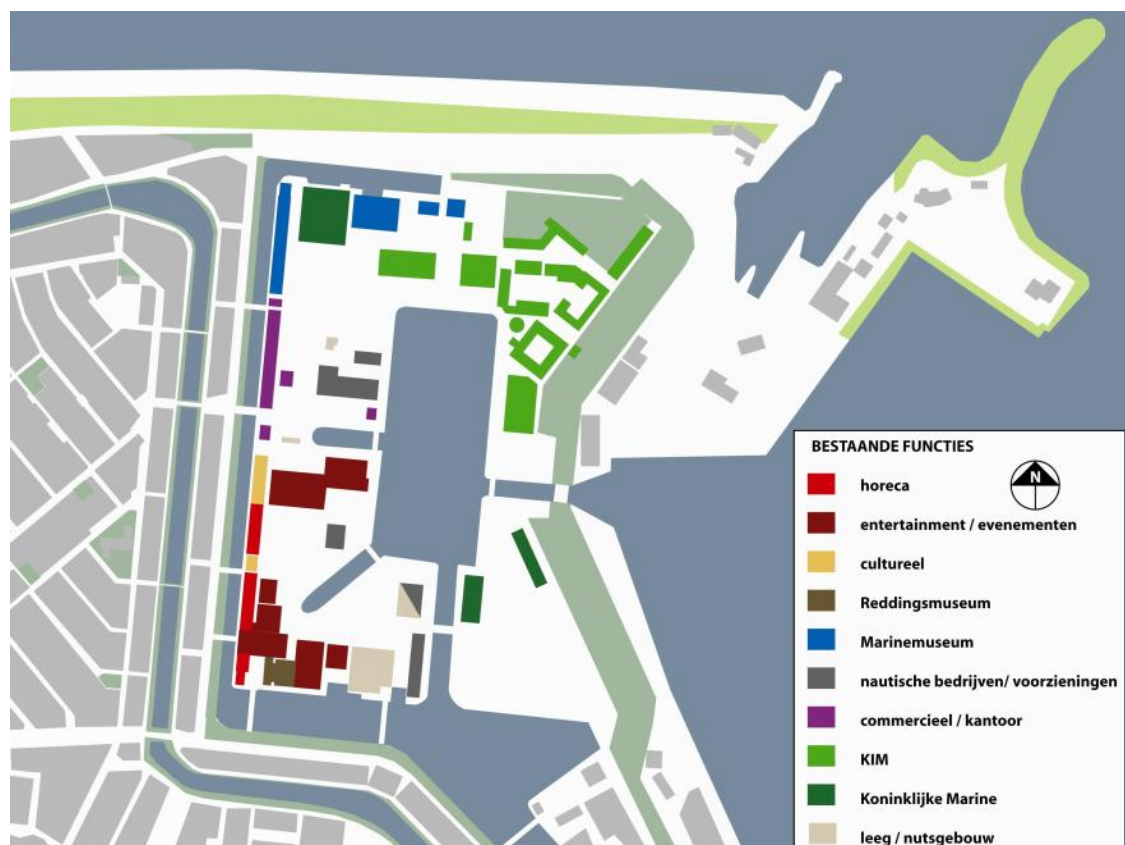
Door de schouwburg op Willemsoord een nieuwe plek te geven, ontstaat daar een spin-off effect voor de vestiging van ondersteunende culturele functies en horeca in de omgeving van de schouwburg. Dit geheel vormt daarmee het culturele cluster in de zuidwesthoek van Willemsoord, dat door de Beatrixstraat een directe verbinding krijgt met de overige publieke voorzieningen in de stad. Gebouw 63 biedt mogelijkheden voor de inpassing van de schouwburg. Daarmee krijgt het monumentale gebouw een nieuwe culturele en duurzame invulling, die van grote betekenis is voor de stad en de regio. Voor de verplaatsing van de schouwburg naar gebouw 63, is het noodzakelijk dat Ballorig een andere plek krijgt. Logisch geredeneerd is de koppeling van Ballorig met de bestaande bioscoop en bowlingbaan een goede oplossing. Zo ontstaat het entertainmentcluster, aangevuld met (uitgaans-)horeca.

Willemsoord heeft een nautische historie, deze moet dan ook beleefbaar zijn op het terrein. Nautische bedrijvigheid heeft nu al een plek in en rondom gebouw 72 en 73 en vormt dan ook het hoofdprogramma van het nautisch cluster. Het is logisch dat het ondersteunende programma van dit cluster bijvoorbeeld bestaat uit bijzondere woonvormen, zoals hotel, short-stay appartementen, een logiesgebouw of bedrijfs/atelierwoningen.

Op Willemsoord Noord is het wooncluster geprojecteerd, hier bestaat de kans om een hoogwaardig woonmilieu aan de jachthaven te ontwikkelen. Een aanvullend programma kan bijvoorbeeld bestaan uit kantoren of (sociale/commerciële) voorzieningen behorende in een woonmilieu, waardoor er een volwaardig woonmilieu ontstaat.

Het Marinemuseum is verdeeld over een aantal gebouwen aan de noordzijde van Willemsoord. Vanwege de historie van het terrein is dit een logische invulling. Het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) is een oorspronkelijke functie van de noordoost hoek van Willemsoord. Het is voorstelbaar dat het KIM ruimte nodig heeft voor toekomstige ontwikkelingen, reden waarom er rekening gehouden moet worden met aanvullende nieuwbouw.

De zuidoost hoek van Willemsoord is recentelijk gesloopt en wordt ontwikkeld als kazerne van de Koninklijke Marine. Ook dit is een noodzakelijke functie en gezien de relatie met de historische functie van het terrein ook een logische ruimtelijke ingreep.

Afb: Huidige programma

Bij de invulling van de programmaclusters zal een duurzame en kwalitatieve herbestemming aan de bestaande gebouwen moeten worden gegeven. Het heeft de voorkeur om het hoofdprogramma in de bestaande gebouwen in te passen. Naast de herbestemming van bestaande gebouwen is er ruimte voor een aanvullend programma door middel van nieuwbouw. Tussen de verschillende programma's is een logische, functionele koppeling, wat onder andere tot uitdrukking komt in de positie en oriëntatie van gebouwen.

De totale programmamix van elke cluster is een duurzame samenstelling van wonen, werken en verblijven. Dit houdt in dat elke cluster een sociale economische eenheid is. Voorwaarde daarbij is wel dat een cluster geen autonome eenheid wordt, maar dat programmatische relaties en ruimtelijke verbindingen gelegd kunnen worden met de overige programmaclusters op het terrein. De opsomming van de clusters resulteert daardoor in een eigen economie van Willemsoord als geheel, onderscheidend van de binnenstad. Die eigen economie heeft alles te maken met de Marine, de zee en duurzame energiewinning, waarbij kennisontwikkeling en innovatie zich op internationaal niveau kunnen meten.

Relaties en verbindingen

De openbare ruimte van Willemsoord vormt de ruimtelijke onderlegger voor de planvorming. De ruimte op Willemsoord is een open veld met zelfstandige, losstaande gebouwen. In de openbare ruimte zijn de dokken en de kades structurende elementen. Landmarks, objecten en zichtlijnen geven richting in het veld.

De programmaclusters op de verschillende kwadranten staan karakterologisch niet op zichzelf, maar vertegenwoordigen tezamen de eenduidige (ruimtelijke en functionele) karakteristiek van de werf. Tussen de programmaclusters moeten ruimtelijke en functionele verbindingen worden vormgegeven.

2.4. Architectonische "DNA"

Er bestaat duidelijk een verschil tussen de bebouwing van werf en stad. De werf kon steunen op Rijksinvesteringen. De bebouwing was adequaat: representatief en/of utilitair. De Rijkswerf Willemsoord werd door de Koninklijke Marine een kleine 190 jaar beheerd en onderhouden. Dit beheer was doorgaans consistent en dat is goed te zien. De bebouwing van de binnenstad is zeer kleinschalig, perceelsgewijze nogal aangetast door verbouwingen die op een niet consistente stedenbouw en op weinig aandacht voor welstand wijzen. Er zijn heel wat plekken in de stad waaruit af te lezen is dat de economie van de stad weinig krachtig was/is, dan wel weinig krachtig werd aangestuurd. Het station en omgeving komt er ook bekaaid af. Het stationsplein en omgeving is vooral een grote, open ruimte vol infrastructuur. Ruimtelijke kwaliteit moet hier nog worden waargemaakt.

Als Den Helder zich als 'stad aan zee' wil opmaken, dan moet de gemeente voor de lange termijn gaan focussen op de verbetering van de vitale stadsgebieden, op basis van hun eigen sterke kansrijke kenmerken. Dat vergt een consistente en besluitvaste Raad. De verbeterprogramma's moeten door de crisis geleid worden en via de planologische route in bestemmingsplannen en door feitelijke uitvoering op de lange termijn hun beslag krijgen.

Het versterken van het eigen gezicht van de binnenstad van Den Helder, volgens het historisch DNA, is gelegen in de perceelsgewijze kleinschalige diversiteit met een hang naar een bescheiden decoratief accent. Als de slechte en lege plekken ooit in deze zin zullen zijn aangeheeld en de traditionele behuizing duurzaam opgeknapt is, dan kan Den Helder zich toeristisch profileren op een wat hoger schaalniveau en daarvan economisch ook de vruchten plukken.

Met de drie-eenheid werf-stad-stelling kan op termijn een toeristisch succes geboekt worden. In dit cluster kan ook het lange strand ten westen van Den Helder meespelen. Maar de kwaliteit van de recent ingerichte stationsomgeving en van de welstand van de binnenstad is te dun om die driehoek voldoende thuisbasis te geven.

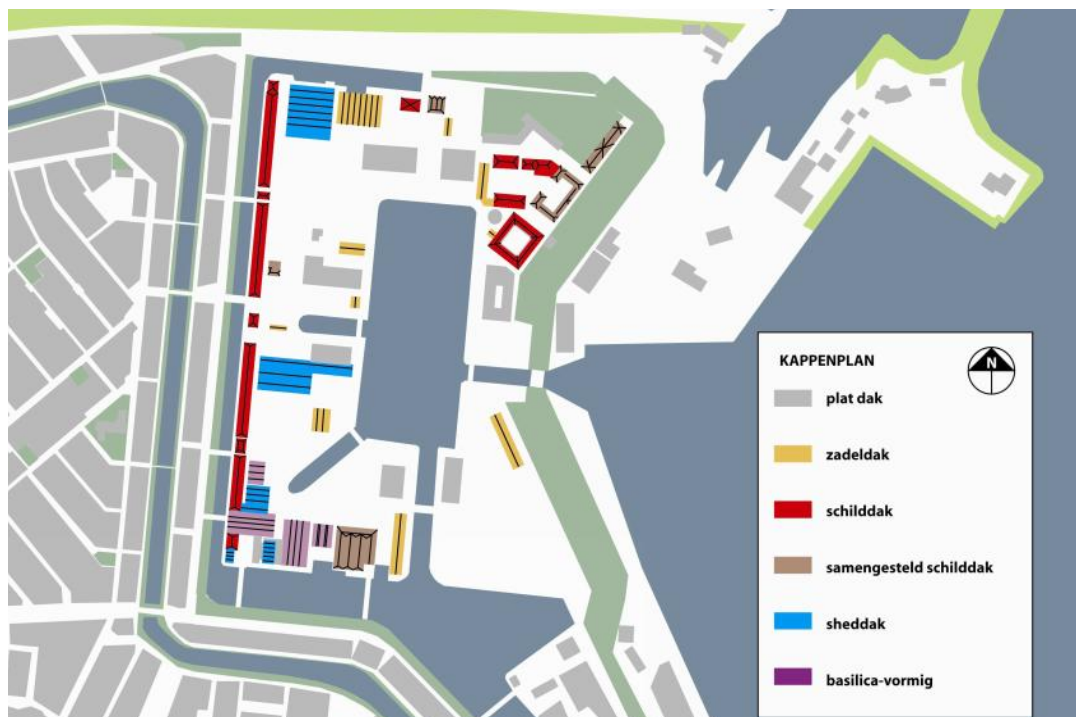
Pas als de drie-eenheid goed functioneert kunnen monumenten, zoals bijv. de Nieuwe Kerk of School 7, een rol spelen als de monumentale elementen in een schakel van culturele verrassingen die ook leisure- en horeca-arrangementen te bieden hebben. De meeste energie moet worden geïnvesteerd in de sterke economische en culturele ankerpunten. Van daaruit kan de keten verbreed worden. Als Den Helder haar formule van 'stad aan zee' consequent en frontaal uitbouwt en die, zodra de formule een kritisch realiteitsgehalte heeft bereikt, breed afficheert dan kan voor Willemsoord een belangrijke rol zijn weggelegd om daarbij zo'n cultureel en economisch ankerpunt te zijn. Een belangrijke indicatie daarvoor kan zijn dat na de sluiting van de werf en na de spectaculaire restauratie ervan een aantal nieuwe gebouwen met nieuwe functies zijn toegevoegd die van een verrassende kwaliteit zijn en zich met hun moderne uitstraling uitstekend voegen bij de reeds bestaande (monumentale) bebouwing.

2.4.1. Bouw- en ontwerptraditie

Het is de opgave om de opeenvolging van ontwikkelingsfasen van de werf leesbaar te houden en de civiele ontwerptraditie door te zetten in de moderne ontwerp-opgave. Door inspiratie te zoeken in de grondkenmerken van de bestaande bebouwing op Willemsoord, zullen de nieuwe ontwikkelingen zich op een eigentijdse manier voegen in de ontwerptraditie van de werf.

Karakteristieke architectonische elementen van de gebouwen zijn binnen Willemsoord in veelvoud te vinden en maken dat de werf als eenheid monumentaal overkomt, terwijl de rijkdom aan architectonische details dat monumentale karakter verlevendigt:

- (rode) bakstenen, detaillering in hardsteen of beton
- symmetrie, oa. entree geplaatst in symmetrie-as (dubbele deur, bordes)
- ritme in vensterassen
- het dakenplan gerelateerd aan grondplan van het terrein
- rechthoekig en maatvast grondplan
- rechthoekig venster, rondboogvormig bovenlicht
- functionele daglichttoetreding (sheddaken, transparant aan noordzijde)
- schilddaken, sheddaken, zadeldaken
- driebeukig basilicavormige bouwvolumes (60f en 63)
- geprofileerde houten gootlijst
- stalen raamwerk met vakwerkbemetseling
- houten loods met houten windveren in de topgevel

Afb: Kaprichtingen gerelateerd aan het grondplan

2.4.2. Beoordeling nieuwbouw op Willemsoord

Op Willemsoord is na de restauratie van het ensemble een aantal nieuwe gebouwen bijgebouwd. De beschrijving van deze nieuwbouw is een instructie voor de beeldkwaliteit van gebouwen op Willemsoord. De beoordeling van zowel goede als slechte voorbeelden vormt de basis voor uiteindelijke architectonische ontwerpvoorschriften.

Afb: Nieuwbouw op Willemsoord, na 1993

1) Nieuwbouw "Café Waterworld"

Dit in drieën geleed glazen gebouw vormt de nieuwe hoeksteen op de kruising van de westelijke en zuidelijke randbebouwing van Willemsoord. De café functie met terras op deze beeldbepalende hoek zorgt ervoor dat de afsluitende buitenwand van de voormalige marinewerf zich thans naar de stadszijde opent.

Met een verwijzing naar historische industriële sheddaken maken de drie opeenvolgende glazen kapschilden naar de hoek toe een steeds scherper hoek. Een pijp in een opengewerkt stalen frame herinnert eveneens aan een industriële biotoop. De geleding, het iets getinte glas en de uitstraling van een high tech afwerking bevestigen de ontwerpwereld van ingenieurs. Oud en nieuw versterken hier elkaar.

2) Nieuwbouw Reddingsmuseum

De nieuwbouw van het Reddingsmuseum is parallel gesitueerd aan twee zeer verschillende bestaande loodsen. Het is een staalconstructie van zes spanten die een zwevend langshuis in zes traveeën verdeelt. De eerste travee lijkt te zweven omdat die de afsluitende spant mist. Op de begane grond ligt de glazen pui van het museum achter de opgaande stalen kolommen van de spantconstructie en aan de kopse kant ligt de gevel nog dieper terug. De eerste verdieping toont zich als een gesloten rechthoekige koker met aan de kopse kant een diepliggend venster. De tweede verdieping doet zich voor als een pent office dat binnen de spantconstructie lijkt te zijn opgehangen. Hier is aan de kopse kant de zijgevel tot de halve diepte van de vrij hangende travee teruggelegd, zodat ruimte voor een terras ontstaat. Voor de gevelkolommen hangt een open scherm dat aan de verticaal verdeelde gevel een horizontaal tegen-accent geeft. Deze aanbouw verleent door zijn moderne verschijningsvorm een spannende dynamiek aan het naastgelegen complex van de twee parallel gesitueerde loodsen. Aan de westhoek van de zuidgevel wordt het cultuurcluster gedacht waar deze moderne accenten het gebied op een treffende manier markeren. De constructie heeft een hoog civieltechnisch gehalte dat goed past in de sfeer van de voormalige werf.

3) Nieuwbouw " de Medemblikker" (nieuwe schil, hergebruik oude spanten)

Het ritme van de eenvoudige zwarte bouwmassa tussen de twee aanpalende gebouwen geeft rust. De situering is mooi iets terugliggend in de verkaveling van de burens ingepast. De hekken zijn wat grof en zouden donkerkleurig niet zo opvallen. De skyline past eveneens goed tussen de twee bestaande panden en is van een bepaald type 19de eeuwse loods met bovenlicht. Het zwart geverfde hout refereert aan de vroegere teerbewerking van dit soort houten loodsen en past goed in de hele maritieme ambiance.

4) Nieuwbouw bioscoop

De bioscoop is opgebouwd als een lang gestrekte loods in west-oostelijke richting. Deze bestaat uit vier opgestapelde blinde verdiepingen. De begane grond is aan de korte westzijde en (de hoek om) deels aan de lange noordzijde opengewerkt met een terugliggende glazen gevelwand, die de bezoeker in staat stelt om van buiten naar binnen te kijken en omgekeerd. Aan de noordzijde is in de tweede verdieping een schegvormig geveldeel vrijgemaakt waarachter de glazen wand is doorgetrokken. Hier valt het licht in de foyers en het trappenhuis.

Het gebouw is via een donkergetinte glazen tussengeleding verbonden aan een bestaande bakstenen loods met kap. Hierdoor wordt de verbinding tussen oud en nieuw enigszins op afstand gezet en verzacht.

Het ontbreekt ten enen male aan een appellerende relatie tussen dit bouwwerk en de zuidelijke ruimte langs Dok I. Door het ontbreken van enige verticale accenten glijdt het oog langs deze gevel weg. Het gebouw draagt niet bij aan de levendigheid van zijn directe omgeving en degradeert daarmee de kwaliteit van een belangrijk deel van de openbare ruimte.

5) Nieuwbouw paviljoen "de Pinas"

Het paviljoen "De Pinas" is op een zorgvuldige manier verkaveld tussen de aanpalende historische bebouwing. Door deze tussenplaatsing komt de gehele gevelwand tot rust. Het is een glashuis met verticaal opstaande glasdelen waarop een glazen kap op een liggende stalen constructie rust. In het glazen paviljoen wordt een opgegraven houten schip geëxposeerd.

Het paviljoen is een hightech construct dat past bij de wereld van civiel ingenieurs. Dit straalt een sfeer van moderniteit uit, die zich met grote vanzelfsprekendheid aanpast aan de omgeving.

6) Nieuwbouw "onderzoeksgebouw Koninklijke Marine"

Dit onderzoeksgebouw van de Koninklijke Marine lijkt te zijn gebouwd als een tijdelijk bouwwerk in de vorm van een loods. De situering houdt rekening met het vrijhouden van de noordelijke entree-as. De hoogte is eveneens aangepast aan de bouwmassa's van de omgeving.

Echter qua gevelstructuur, geleding, materiaalgebruik en kleurstelling detoneert het gebouw. Het is een beeldverstorend element. Het beïnvloedt de korte noordelijke kant van het Natte Dok negatief, terwijl die toch om een architectonische afronding van hoge kwaliteit vraagt.

Van dit complex straalt geen enkele ambitie af om het in de monumentaal aangelegde werf een positieve rol te laten spelen. Het is goedkoop en lokt in de directe omgeving verrommeling uit.

7) Nieuwbouw bij Marinemuseum

Dit gebouw vormt samen met de oostzijde van het onderzoeksgebouw de begrenzing van de noordelijke entree-as van Willemsoord. De bouwmassa reageert in zijn daksilhouet op Het Torentje.

Het geheel is in non-descript materiaal uitgevoerd. De geleding en de baksteenopbouw van de plint met de centraal gelegen hoofdingang is ten opzichte van de rest van de gevel uiterst ondergeschikt en ongeproportioneerd. In dit opzicht is het een totale ontkenning van architectonische kwaliteit van Het Torentje.

8) Nieuwbouw brugsimulator (KIM)

Aan de achterzijde van het lesgebouw van het KIM is een brugsimulator gebouwd. Dit bijgebouw staat aan het Natte Dok, maar heeft geen relatie met de kade en het water. De bouwmassa is zonder enig appel op de omgeving gepositioneerd, het heeft alleen een functionele relatie met het opleidingsgebouw van het KIM.

Vanwege de functie als brugsimulator is het een ronde, gesloten doos. Dit sluit aan op de rationele ontwerptraditie van de werf (vorm volgt functie).

Het materiaal van deze schutting en van de scheepswand van het marineschip heeft wel enige verwantschap. Door de vorm en het materiaal ontstaat er een contrast met de massa en de bakstenen gevel van het lesgebouw. Positief is de neutrale materialisatie en detaillering, waardoor het bijgebouw ondergeschikt is aan het lesgebouw.

De openbare ruimte in deze hoek is door hekken afgeschermd en ziet er zeer rommelig uit.

3. Samenvatting: toetsingskader voor gebiedsontwikkeling

In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van de analyses, de uitgangspunten en de waardestellingen geprojecteerd op de toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen. Het is een beknopt overzicht, dat zal dienen als toetsingskader bij de gebiedsontwikkeling van Willemsoord.

3.1. Gebiedsvisie Willemsoord

Het stationsgebied, de stad en de werf hebben elk onderscheidende en gebiedseigen functionele karakteristieken en ruimtelijke kenmerken. Doelstelling is dat deze drie gebieden het stadshart van Den Helder gaan vormen. Maar wel onder de voorwaarde: de werf, de stad en het station moeten hun eigen programma en identiteit behouden en versterken.

De Spoorstraat, de Beatrixstraat en de dijk zijn de belangrijkste routes die het station, de stad en de werf met elkaar verbinden. Deze routes zijn verschillend van aard en leiden tot drie verschillende entrees van Willemsoord. Door deze routes goed te programmeren, te ontwerpen en te ontwikkelen worden de eigen karaktertrekken van het station, de stad en de werf benadrukt. Daarmee wordt de identiteit van Willemsoord beter beleefbaar.

Willemsoord wordt op basis van aanwezige, gebiedseigen kenmerken een integraal en volwaardig stadsdeel, met een eigen identiteit.

De eigen identiteit van de werf wordt enerzijds bepaald door een eigen economie, die zich onderscheidt van de economie van de binnenstad en het stationsgebied. De eigen economie van Willemsoord is gericht op de Marine, de maritieme wereld, de zee en de daarmee samenhangende kennisontwikkeling en duurzame energiewinning.

Anderzijds is de rationele maatvoering en industriële logistiek bepalend voor de identiteit van Willemsoord, als erfenis van de oorspronkelijke opzet van het terrein. Dit is van invloed op de ordening van functies, de ruimtelijke karakteristieken en vormgeving van gebouwen en openbare ruimte. Het terrein wordt gekenmerkt als een veld met daarin vrijstaande gebouwen, geordend op basis van de rationele maatvoering. Daarmee onderscheidt de werf zich van het stedelijk weefsel van de stad.

Daarnaast zal een gefaseerde ontwikkeling van Willemsoord ervoor zorgen dat de geleidelijke wordingsgeschiedenis van de werf wordt voortgezet, die gekenmerkt wordt door een opeenvolging van bouwfases en bouwstijlen. Na de restauratie van de werf zal die ontwikkeling van Willemsoord worden voortgezet, zij het met ander programma. Nieuwe invullingen zullen geleidelijk hun plek krijgen op de werf en worden vormgegeven door de eigentijdse ontwerpogave en de civiele bouwcultuur.

Karakteristieke kenmerken Willemsoord

Uitgangspunt is, dat door de gebiedsontwikkeling de identiteit van Willemsoord wordt behouden en versterkt. Daarvoor is het van belang om de karakteristieke kenmerken die de identiteit bepalen, specifiek te benoemen:

- De rationele basisstructuur wordt bepaald door de samenhang tussen plek, grondplan, waterstructuur en gebouwen:
  - > Oriëntatie richting de zee (oosten);
  - > Bebouwingsrichting gerelateerd aan het grondplan;
  - > Natte Dok als centraal punt;
  - > Twee symmetrieassen (NZ en OW);
  - > Verdeling van het terrein in vier kwadranten;
  - > Diagonale verbindingen tussen kwadranten;
  - > Orthogonale hoofdstructuur, vormgegeven door bebouwingsrichtingen en zichtassen;

- > Hiërarchie tussen randbebouwing, representatieve accenten en utilitaire (tijdelijke) loodsen;
- > Hiërarchie in toegangen, toegangen zijn onderscheidend en ondergeschikt ten opzichte van de hoofdtoegang aan de Weststraat.
- Ruimtelijke kenmerken:
  - > Het werfterrein is een open veld met daarin zelfstandige, vrijstaande gebouwen;
  - > De vrije dispositie van gebouwen is afgestemd op de rationele basisstructuur en de industriële logistiek;
  - > Ordeningsstructuur van gebouwen volgt de gerichtheid op de zee;
  - > Open ruimte tussen permanente bebouwing, ten behoeve van productie, opslag en tijdelijke bebouwing;
  - > Vrije toegankelijkheid van kades (vrijhouden van bebouwing);
  - > Bebouwing heeft een representatieve zijde aan de dokken;
  - > Openbare ruimte wordt beleefd als een vrije ruimte en dient als ondergrond van afzonderlijke complexen en gebouwen.
- Functionaliteit, rationele stedenbouw en civiele ontwerptradities:
  - > Het productieproces (de logica) bepaalt de plaatsing en de ordening van de functies, er is een planmatige aanleg van bebouwing in relatie tot waterwerken en van bebouwing in relatie tot het vrije werkvlak;
  - > Het programma komt voort uit nut en noodzaak, "cultuur ontstaat door de noodzaak van de economie", dit houdt in: alleen dan bouwen als er vraag naar is;
  - > Opeenvolgende ontwikkelingsfasen, leesbaar in de opeenvolging van de verschillende bouwstijlen;
  - > Vorm volgt functie. Dit houdt in dat niet vanuit de schoonheid, maar vanuit de functie wordt ontworpen (met betrekking tot materiaal, vormgeving en proporties van bebouwing). De gebouwen hebben daardoor een functiespecifieke typologie.
- Beeldkwaliteit architectuur:
  - > Traditie van typische civiele bouwcultuur, zich duidelijk onderscheidend van het werk van stadsbouwmeesters;
  - > Utilitaire, industriële bebouwingstypologie en vormgeving;
  - > Harmonie tussen stenige openbare ruimte en gevels van metselstenen.
- Beeldkwaliteit openbare ruimte:
  - > De openbare ruimte heeft als open productieveld een stenig karakter;
  - > Groenstructuren zijn de formele tuin langs de dijk en het schuine pad van de hoofdingang naar het KIM, vormgegeven als bomenlaan;
  - > Overige openbare groenaanleg is beperkt en functioneel, zoals de groene plekken die dienen als stoffering rondom artefacten.

3.2. Leidraad voor voorschriften

De karakteristieke kenmerken vormen de basis voor het toetsingskader voor de gebiedsontwikkeling van Willemsoord. Daarnaast zijn onderstaande richtlijnen een leidraad voor de voorschriften in het stedenbouwkundig plan, het beeldkwaliteitplan en bestemmingsplan. Deze richtlijnen dienen nader gepreciseerd te worden op basis van ontwerpstudies.

- Behouden en versterken van de gerichtheid op zee, oa. door middel van zichtassen en de symmetrie-as over gebouw 47 en dok I;
- De ruimte rondom Dok I is de centrale entree, hier is de identiteit van Willemsoord optimaal beleefbaar;
- Het werfterrein moet altijd een open karakter behouden, de openbare ruimte moet beleefbaar blijven als open, vrije ruimte;
- De opeenvolging van ontwikkelingsfasen wordt doorgezet, door een geleidelijke vestiging van blijvende gebouwen. In de bouwstijlen is de opeenvolging van ontwikkeling afleesbaar;
- Binnen de rationele hoofdstructuur zijn bouwvelden aan te wijzen. De invulling van een bouwveld wordt bepaald door:

- > Een bouwveld is onderdeel van een programmacluster, waarvan de hoofdfunctie wordt bepaald door een aan de werf gerelateerd- en/of bestaand programma;
- > De aanvullende functies van een programmacluster moeten ondersteunend zijn aan- en een meerwaarde hebben voor het noodzakelijke programma. De totale programmamix van een cluster is een duurzame samenstelling en levert een bijdrage aan de eigen economie van de werf;
- > Er is een logische, functionele koppeling/relatie tussen programma's onderling en tussen programma en ruimte. Dit heeft gevolgen voor o.a. de plek en de oriëntatie van een gebouw, verbindende routes tussen functies en de wijze van koppeling van gebouwen;
- > Een bouwveld, dat wordt gekenmerkt door ruimte, is een onderdeel van het open veld met daarin losstaande gebouwen;
- > De bebouwingsdichtheid van een bouwveld komt overeen met de bebouwingsdichtheid van het totale werfterrein (excl. dokken);
- > De randen van een bouwveld zijn geen aaneengesloten rooilijnen, een gebouw volgt de orthogonale of radiale structuur.
- De bouwvelden hebben onderlinge relaties en verwantschap door:
  - > Ruimtelijke overeenkomsten, gezamenlijke sfeer en verschijningsvorm;
  - > Programmatische aansluitingen;
  - > Verbindingen door routes, zichtlijnen e.d.
- Voor bebouwing geldt:
  - > De bebouwingstypologie en bouwmassa van een gebouw is functiespecifiek. Dit resulteert in een typologische variatie en een diversiteit aan bouwhoogte en korrelgrootte. Op het terrein geldt een algemene bouwhoogte van twee tot vier lagen en een (incidentele) maximale bouwhoogte van 18 meter. In geval van noodzaak, waarvoor de evidentie moet worden aangetoond, is hogere bebouwing toegestaan;
  - > Een bouwvolume heeft als basis een rechthoekige plattegrond;
  - > Dominante verschijningsvormen (door bouwmassa en/of architectuur) hebben een onderlinge relatie en presenteren zich ook richting de buitenzijde van het terrein;
  - > Een aaneenschakeling van gebouwen moet in de bouwmassa leesbaar zijn (dmv verspringsing van bouwhoogte en/of rooilijn, architectuur). Aaneengeschakelde panden vormen geen repetitie;
  - > Aanpassingen aan monumenten zijn herkenbaar als moderne, eigentijdse ingrepen. De aanpassingen zijn zorgvuldig gedetailleerd en functioneel vormgegeven. Ze beperken zich tot het noodzakelijke;
  - > Nieuwbouw is onderscheidend van de monumenten door middel van een eigentijdse architectuur. De moderne ontwerpopgave bouwt voort op de civiele ontwerptraditie. Er wordt aanleiding gezocht in-, of aangesloten op de grondelementen van bestaande bebouwing op Willemsoord.
- Voor de openbare ruimte geldt:
  - > De dokken en kades zijn structurerende elementen, deze blijven vrij van bebouwing.
  - > Landmarks, objecten en zichtlijnen geven richting aan het veld;
  - > Tussen de gebouwen zijn functionele ruimtes en restruimtes, deze ruimtes variëren in maatvoering. Er is geen minimum maat, maar de ruimte moet wel toegankelijk zijn. Wanneer dit vanuit de functie van het gebouw niet mogelijk is, worden gebouwen tegen elkaar aan geplaatst, of wordt de ruimte afgesloten door middel van een zorgvuldig vormgegeven hek;
  - > De typologie van privé-achter/voortuinen, grenzend aan de openbare ruimte, komt niet voor. Voorstelbaar is dat een (collectieve) buitenruimte als cour binnen een complex wordt opgenomen, of dat deze gedeeltelijk ingesloten wordt tussen gebouwen. De buitenruimte wordt dan afgezoomd door middel van een collectief, zorgvuldig vormgegeven hek.

3.3. Vervolgproces

Deze notitie zal als leidraad fungeren voor het toetsingskader. De in deze notitie genoemde kwaliteiten en richtlijnen dienen in een werkatelier met ontwerpers verder uitgewerkt te worden tot werkbare voorschriften voor stedenbouw, architectuur en landschapsinrichting. In het werkatelier worden fictieve programma's uitgewerkt om te kunnen bepalen welke voorschriften nodig zijn voor de aansturing en kwaliteitsbewaking van ruimtelijke initiatieven. Deze voorschriften zullen uiteindelijk worden opgenomen of vertaald in het bestemmingsplan, het beeldkwaliteitplan en de welstandsparagraaf.

Daarnaast wordt voorgesteld elke nieuwe bebouwing die geprogrammeerd wordt, te bespreken in het ontwerpatelier. Daar worden aan het begin van het ontwerpproces de uitgangspunten bepaald en toegelicht. Tijdens het ontwerpproces worden de planvorming en de ontwerpers in het ontwerpatelier begeleid, op basis van deze notitie en de nog op te stellen voorschriften.

Aan de nadere bepaling van bouwlocaties en bouwenveloppes gaat een grondige analyse van de situatieve ruimtelijke en contextuele kwaliteiten vooraf. Bij de plantoelichting zal die analyse en de daaruit voortkomende aanbevelingen en conclusies aan de orde gesteld moeten worden.

Bijlage 1: Overzicht Rijksmonumenten op Willemsoord

Object	Gebouwnr.	Omschrijving	Bouwperiode	Architect
A:		Oude droogdok (dok I, incl. twee houten richtlatten)	1812-1822	Jan Blanken Jansz.
B:		Nieuwe droogdok (dok II, incl. een richtlat)	1857-1866	
C:		Natte dok	1812-1823	
D:	1	Werkplaats/loods	1812-1823	
E:		Woonhuis voor de officier van politie (aan gebouw 1)	1862	
F:	29	Werkplaats/loods	1812-1823	
G:	52	Werkplaats/loods	1812-1823	
H:	60	Werkplaats/loods	Ca. 1823	
I:	28	Berging/apotheek	1839	
J:	47	Stoommachinegebouw	1812-1823	Jan Blanken Jansz.
K:	3	Kanonnerbootkappen/sloepenloods	Ca. 1833	
L:	63	Ketelmakerij	1918-1920	
M:	66	Mastenloods met sloopshelling (ten oosten)	Ca. 1826	
N:	51	Scheepsmakerswerkplaats met sloopshelling en kraanstructuren	1938-1942	
O:		Toegangspartij westelijke hoofdingang	1863	
P:	43	Opslag dokmaterialen en schaftlokaal ('t Zwaantje)	1868-1870	
Q:		Hoofdgebouw KIM	1869-1870	Van Oudshoorn
R:		Lesgebouw Adelborsten (het Klooster)	Ca. 1946	
S:		Directiegebouw Marine (het Paleis)	1824	Jacob Valk
T:	4b	Gebouw voor opslag van licht ontvlambare stoffen (het Torentje)	Ca. 1823	
<p>NB. Op het werfterrein bevinden zich drie kraanbanen met torenkranen, die vanwege hun ouderdom (jonger dan 50 jaar) anno 1995 niet in aanmerking komen voor rijksbescherming in het kader van de monumentenwet, maar waarvoor wel extra aandacht wordt gevraagd. Deze kraanbanen en torenkranen hebben een directe functionele waarde met de dokken en hebben ensemblewaarden met de dokken.</p>				

gebouwnummers

D: gebouw 1

E: woonhuis aan gebouw 1

F: gebouw 29

G: gebouw 52

H: gebouw 60

H: gebouw 60d

H: gebouw 60f

H: gebouw 60f

I: gebouw 28

J: gebouw 47

K: gebouw 3

L: gebouw 63

M: gebouw 66

P: gebouw 43

N: gebouw 51

N: gebouw 51

Q: Hoofdgebouw KIM

R: Het Klooster

S: Het Paleis

T: Het Torentje

Bijlage 2: Bronnen

Besluit: samenvoeging van complex-besluiten tot aanwijzing beschermd monument, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 21 november 1997

Cultuurhistorische waarden en aanbevelingen voor de vernieuwing van Willemsoord en het Stadshart Den Helder in relatie tot het concept Uitwerkingsplan Stadshart, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, juni 2008

Masterplan Oude Rijkswerf Willemsoord, Atelier Quadrat, juni 1998

Ontwikkelingsperspectief 2015, Regio op eigen kracht, Kamer van Koophandel Noordwest-Holland, i.s.m. Friso de Zeeuw, TUD, 2007

Oude Rijkswerf Willemsoord. Schakel naar de wereld, Atelier Quadrat i.s.m. Jan de Graaf, maart 2007

Plan van Aanpak Stedenbouwkundig Plan en Bestemmingsplan Willemsoord, Zeestad CV/BV, september 2009

Rijkswerf Willemsoord 1822-1982, Overzicht van de geschiedenis van terrein en gebouwen, C. Reinders Folmer, Uitgeverij van Prooijen, september 1982

Rijkswerf Willemsoord. Transformatie van een industrieel monument, Uitgeverij 010, Rotterdam 2009

Rijkswerf Willemsoord. Transformatie van een industrieel monument, Verslag Symposium 21 november 2008

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd stadsgezicht Stelling Den Helder, Gemeente Den Helder, 5 december 2007

Uitwerkingsplan Stadshart Den Helder, Gemeente Den Helder, 30 september 2008

